

Materiały
edukacyjne
do wystawy
elementarnej

MARZEC '68

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Warszawie

MARZEC '68

Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej

Wydawnictwo przygotowane przez Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie, Pl. Krasińskich 2/4/6, 00-207 Warszawa, Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Warszawie.

Autorzy wystawy: prof. Jerzy Eisler, dr Paweł Sasanka, Sławomir Stępień

Recenzja wystawy: dr hab. Filip Musiał

Materiały edukacyjne

Wstęp: Andrzej Kryński

Strefa edukacji: Andrzej Kryński

Kalendarium: Andrzej Kryński

Moduł edukacyjny: Andrzej Kryński

Konsultacja materiału edukacyjnego: Sławomir Stępień

Recenzja materiału edukacyjnego: Mirosław Bielezko

Redakcja i korekta: Ingeborga Jaworska-Róg

Projekt graficzny i skład w oparciu o layout wystaw elementarnych:
Katarzyna Dinwebel

Fotografie ze zbiorów: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN),
Dutch National Archives, Algemeen Nederlandsch Fotobureau (ANEFO),
Narodowego Archiwum Cyfrowego (NAC).
Zdjęcia współczesne: Andrzej Kryński, IPN.

Na okładce: Wiec studencki na Uniwersytecie Warszawskim,
8 marca 1968 r. Fot. AIPN

© Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Warszawie

Warszawa 2022

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Warszawie

SPIS TREŚCI

- 4 **Materiały edukacyjne do wystaw elementarnych IPN**
- 5 **Wstęp**
- 10 ***Dziady***
- 14 **Protest pisarzy**
- 18 **Wybuch**
- 22 **8 marca**
- 26 **9 i 11 marca w Warszawie**
- 30 **Kampania „antysyjonistyczna” i emigracja**
- 34 **Protesty studenckie poza Warszawą**
- 38 **Spotkanie z aktywem**
- 42 **Strajki na politechnice i uniwersytecie**
- 46 **Marzec '68 w liczbach**
- 47 **Kalendarium**
- 50 **Moduł edukacyjny**
- 66 **Wybrana bibliografia i netografia**
- 67 **Wystawy elementarne IPN**

Materiały edukacyjne

do wystaw elementarnych Instytutu Pamięci Narodowej

Wystawy elementarne tworzone w Instytucie Pamięci Narodowej dotyczą fundamentalnych zagadnień z historii Polski w XX wieku i mogą stanowić uzupełnienie lekcji szkolnych lub zajęć z edukatorami. Prezentowane plansze oparte są na aktualnym stanie badań naukowych, a ich treść została odpowiednio wyselekcjonowana, tak aby jedynie zasygnalizować najważniejsze zagadnienia związane z prezentowanym tematem. Każdą z wystaw elementarnych można wydrukować we własnym zakresie lub prezentować ją w formie cyfrowej. Odpowiednie pliki dostępne są na stronie internetowej edukacja.ipn.gov.pl.

Materiały edukacyjne stanowią propozycję pracy dydaktycznej z wykorzystaniem wystaw elementarnych IPN. Prezentowane w niniejszej publikacji treści poszerzają możliwości pracy edukacyjnej z wystawą *Marzec '68*. Większość treści niniejszego pakietu nie wymaga znajomości paneli ekspozycji, ale pełne wykorzystanie zawartych w nim propozycji metodycznych jest możliwe jedynie po zapoznaniu się z wystawą elementarną *Marzec '68*.

Andrzej Kryński,
Oddział IPN w Warszawie

WSTĘP

Kolejne kryzysy społeczne w PRL przyjęło się umownie określać nazwami miesięcy, w których dochodziło do największego natężenia danego problemu, choć przyczyny, przebieg i skutki poszczególnych wstrząsów zazwyczaj znacznie wykraczały poza zakres jednego miesiąca. U podstaw kryzysów leżały głębokie problemy ekonomiczne, społeczne i polityczne stale obecne w zniewolonym przez Związek Sowiecki, a rządzonego przez polskich komunistów państwie.

„Polskie miesiące”

Czerwiec 1956

Sytuacja ekonomiczna państwa doprowadziła pod koniec czerwca 1956 r. do strajku, a następnie do gwałtownej demonstracji ulicznej w Poznaniu. Postulaty pracownicze wkrótce rozszerzono o oczekiwania zmian politycznych w PRL. Manifestacja przerodziła się w walkę zbrojną protestujących z wojskiem. Zginęło kilkadziesiąt osób, głównie cywilów. Był to pierwszy masowy sprzeciw robotników wobec władzy komunistycznej w Polsce, który odbił się szerokim echem w całym kraju, przyspieszając przemiany polityczne.

Październik 1956

Moment przesilenia politycznego – częściowej i czasowej liberalizacji systemu komunistycznego w Polsce, związany z końcem okresu dyktatury czasów stalinizmu. Wielkie nadzieje społeczeństwo polskie wiązało z nowym I sekretarzem KC PZPR, który przejął władzę w partii i państwie w październiku 1956 r. Proces ograniczonej demokratyzacji systemu okazał się jednak bardzo krótkotrwały i został przez kierownictwo państwa wyhamowany już w kolejnym roku.

Marzec 1968

Wielowątkowy kryzys społeczny i państwowy obejmujący różne zjawiska mniej lub bardziej ze sobą powiązane. W marcu 1968 r. doszło do gwałtownych wystąpień studentów, młodzieży szkolnej i młodych robotników przeciwko ograniczaniu swobód obywatelskich przez państwo. Równocześnie wewnątrz partii komunistycznej trwała rywalizacja o władzę, której elementem stała się intensywna propaganda antysemicka. Polityka ówczesnych władz doprowadziła do pogorszenia opinii międzynarodowej o Polsce. Doświadczenia 1968 r. miały ogromny wpływ na ukształtowanie znacznej części młodego pokolenia Polaków.

Grudzień 1970

Narastający kryzys gospodarczy i polityczny PRL doprowadził w grudniu 1970 r. do licznych strajków i demonstracji robotników, wywołanych drastyczną podwyżką cen podstawowych artykułów spożywczych. Do największych zamieszek doszło na Wybrzeżu – w Gdańsku, Gdyni i Szczecinie. Protesty zostały krwawo stłumione przez wojsko i milicję. Zginęło kilkadziesiąt osób, a rannych lub pobitych były tysiące.

Czerwiec 1976

Pierwsza połowa lat 70. przyniosła krótkotrwały wzrost poziomu życia w Polsce zakończony nasilającymi się problemami gospodarczymi państwa w kolejnych latach. Utrata nadziei na trwałą zmianę, wzmocniona drastyczną podwyżką cen artykułów spożywczych, doprowadziła społeczeństwo do kolejnego buntu. Największe strajki i protesty odnotowano w Radomiu, gdzie doszło do walk ulicznych z milicją. Znaczące wystąpienia były też w Ursusie i Płocku. Aresztowano i uwięziono wielu robotników. W pomoc represjonowanym zaangażowali się intelektualiści, tworząc we wrześniu 1976 r. jawną organizację opozycyjną – Komitet Obrony Robotników.

Sierpień 1980

Największa w PRL fala strajków przetoczyła się przez kraj w lipcu i sierpniu 1980 r. Szczególnie silny był sprzeciw społeczny w Trójmieście, Szczecinie i na Śląsku. Powołany w Gdańsku Międzyzakładowy Komitet Strajkowy opracował listę 21 postulatów zmian ekonomicznych,

pracowniczych i politycznych w państwie. Strajkujących w całej Polsce robotników wspierali liczni intelektualiści, artyści i duchowni, a przebieg wydarzeń relacjonowały media na całym świecie. Falę protestów zakończyło podpisanie porozumień sierpniowych między strajkującymi a władzami PRL, co doprowadziło do powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” i kilkunastomiesięcznego okresu względnej wolności.

Grudzień 1981

Władze PRL i ich sowieccy mocodawcy dążyli do ukrócenia swobód obywatelskich, które społeczeństwo polskie uzyskało w wyniku porozumień sierpniowych. Do siłowej rozprawy z „Solidarnością” i ponownego zniewolenia narodu posłużyło nielegalne wprowadzenie 13 grudnia 1981 r., na ponad dwa lata, stanu wojennego. Na ulicach miast pojawiło się wojsko i milicja. Narzucono wiele ograniczeń społeczeństwu, m.in. zdelegalizowano związki zawodowe, zakazano strajków, wprowadzono godzinę milicyjną, ograniczono możliwość przemieszczania się między miastami. Tysiące osób aresztowano i internowano. „Solidarność” od tego momentu prowadziła działalność konspiracyjną.

▲ Czołg na ulicach Gdańska w okresie stanu wojennego, grudzień 1981 r. Fot. AIPN

MARZEC '68

DZIADY

25 listopada 1967 r. w Teatrze Narodowym w Warszawie odbyła się premiera dramatu *Dziady* Adama Mickiewicza w reżyserii Kazimierza Dejmka. Inscenizacja wywołała zainteresowanie władz partyjnych zaalarmowanych doniesieniami Służby Bezpieczeństwa o żywych reakcjach publiczności, zwłaszcza przy antyrosyjskich fragmentach przedstawienia.

A kiedy w końcu przedstawienia Konrad z głębi sceny, bez słowa ruszał ku publiczności i wyciągał w jej kierunku skute kajdanami ręce – widownia wstawała, klaskała, krzyczała, jedni płakali, inni śmiali się. Wszystkich połączyło wielkie przeżycie, którego stali się częścią.

Kira Gałczyńska,
dziennikarka

Władze podjęły decyzję o zawieszeniu spektaklu. Ostatnie przedstawienie *Dziadów* odbyło się 30 stycznia 1968 r. Wykorzystali to „komandosi” oraz młodzież z Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej, organizując protest przeciwko cenzorskim praktykom. Po spektaklu udali się pod pomnik Mickiewicza, gdzie złożyli biało-czerwone kwiaty oraz zawiesili transparent z napisem: „Żądamy dalszych przedstawień”. Demonstrantów rozgoniła pałkami milicja, zatrzymała 35 z nich. Dziewięciu zatrzymanych kolegium karno-administracyjne ukarało dotkliwymi karami grzywny. Dzień później „komandosi” zdecydowali się na otwarty protest w obronie spektaklu.

My, młodzież warszawska, protestujemy przeciwko decyzji zakazującej wystawiania w Teatrze Narodowym w Warszawie „Dziadów” Adama Mickiewicza. Protestujemy przeciwko polityce odcinania się od postępowych tradycji narodu polskiego.

Fragment petycji złożonej w Sejmie PRL

„Dziady” wbijają nóż w plecy przyjaźni polsko-radzieckiej

Władysław Gomułka, I sekretarz Komitetu Centralnego PZPR

▲ Pomnik Adama Mickiewicza w Warszawie. Widok współczesny

▲ Teatr Narodowy w Warszawie. Widok współczesny

Zdawaliśmy sobie sprawę, że jesteśmy uczestnikami pewnego wydarzenia historycznego, lecz cieszyliśmy się przede wszystkim z działania teatru, z siły jego oddziaływania, z możliwości jego oddziaływania.

Gustaw Holoubek, odtwórca roli Gustawa-Konrada w *Dziadach* w reż. K. Dejmk

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ entuzjastyczne reakcje publiczności na antyrosyjskie fragmenty przedstawienia *Dziadów*
- ▶ postawę władz PRL, które uznały spektakl w reżyserii Dejmk nie tylko za antyrosyjski, lecz także za wrogi wobec Związku Sowieckiego
- ▶ pokojowy protest młodzieży przeciwko cenzurze, zorganizowany 30 stycznia 1968 r.
- ▶ agresywną interwencję milicji wobec manifestujących
- ▶ surowe konsekwencje wyciągnięte wobec demonstrantów

Czy wiesz, że...

- ▶ Inscenizacja dziewiętnastowiecznego dramatu *Dziady* została przygotowana z okazji 50. rocznicy wybuchu rewolucji bolszewickiej w Rosji.
- ▶ W konsekwencji wydarzeń reżyser Kazimierz Dejmek został usunięty z partii komunistycznej i pozbawiony stanowiska dyrektora Teatru Narodowego.
- ▶ Wśród uczestników manifestacji z 30 stycznia, zorganizowanej w obronie spektaklu, byli znani później ludzie kultury, działacze polityczni i publicyści, tacy jak: Andrzej Seweryn, Jan Lityński czy Adam Michnik.
- ▶ Organizatorami manifestacji byli m.in. „komandos”. Tak nazywano środowisko kilkudziesięciu studentów, w większości o lewicowych poglądach, funkcjonujące przez kilka lat na Uniwersytecie Warszawskim. „Komandos” pojawiali się na oficjalnych zebraniach partyjnych, podczas których niespodziewanie wdawali się w dyskusję, zadając trudne i prowokacyjne pytania, np. o zbrodnię w Katyniu. Co ciekawe, wśród „komandosów” były także dzieci niektórych prominentnych wówczas lub dawniej działaczy komunistycznych.
- ▶ Nieformalnymi liderami środowiska „komandosów” byli starsi od pozostałych absolwenci historii na Uniwersytecie Warszawskim – Karol Modzelewski i Jacek Kuroń.

PROTEST PISARZY

29 lutego o godz. 16.00 w Nadzwyczajnym Walnym Zebraniu Oddziału Warszawskiego Związku Literatów Polskich wzięło udział około 400 pisarzy. W tajnym głosowaniu przyjęto rezolucję krytykującą działanie cenzury oraz arbitralną politykę kulturalną władz, domagając się przywrócenia *Dziadów* w inscenizacji Dejmka. Szczególnie burzliwy przebieg miała dyskusja w dużej mierze poświęcona polityce kulturalnej władz PRL. Najostrzej wypowiedzieli się m.in.: Jerzy Andrzejewski, Paweł Jasienica, Mieczysław Jastrun, Stefan Kisielewski, Leszek Kołakowski, Artur Międzyrzecki oraz Antoni Słonimski.

[...] sprawa ta dostała się w ręce ciemniaków wyposażonych w absolutną, monopolistyczną władzę nad słowem, drukiem i nad rozpowszechnianiem [...]

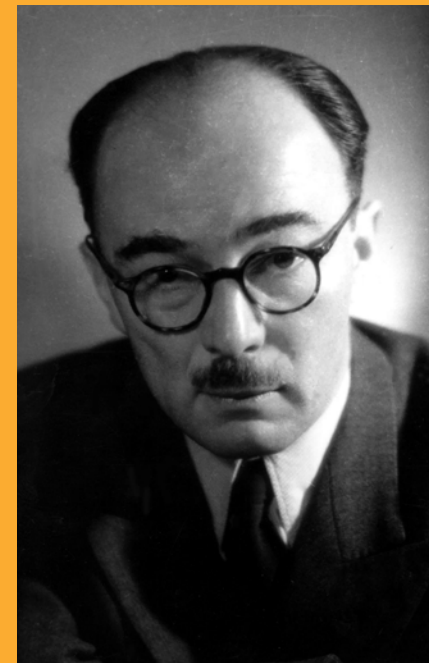
Stefan Kisielewski, pisarz i publicysta

Według mnie ta młodzież, która demonstrowała przeciwko decyzji zdjęcia „Dziadów”, jest młodzieżą dobrą, tą, która dowodzi, że obchodzi ich coś więcej poza własną karierą.

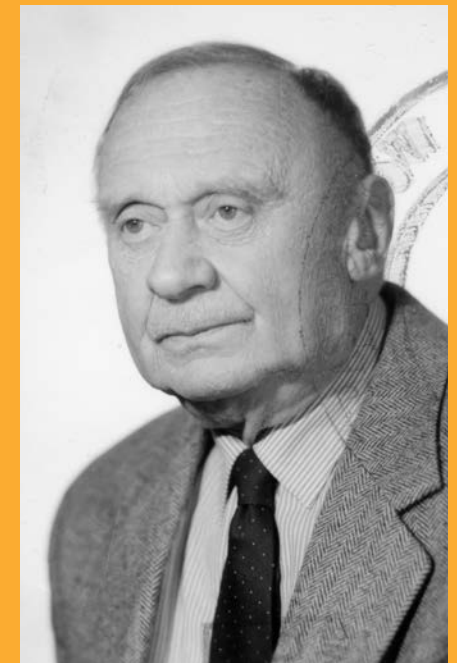
Paweł Jasienica, historyk i publicysta

Nie każdy pisarz może być sumieniem narodu. Nie są, nigdy nie byli i nigdy nie będą sumieniem narodu różnego rodzaju Grzędzińscy, Słonimscy, Bejnary-Jasienice czy Kisielewscy. [...] prawdziwym sumieniem narodu jest Polska Zjednoczona Partia Robotnicza.

Czesław Domagała,
I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Krakowie

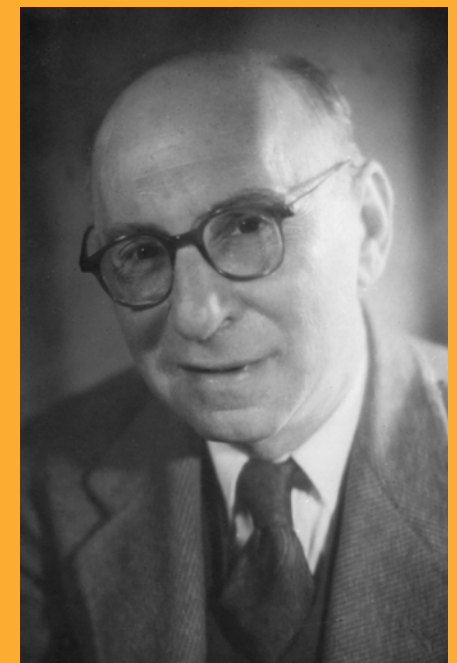
▲ Paweł Jasienica. Fot. NAC

▲ Stefan Kisielewski. Fot. NAC

▲ Artur Międzyrzecki. Fot. AIPN

▲ Antoni Słonimski. Fot. NAC

Władze zapamiętały, kto i co tego dnia mówił. Autorzy szczególnie ostrych wypowiedzi w Marcu '68 stali się jednym z głównych celów brutalnych ataków propagandy. Spośród nich najwyższą cenę mieli zapłacić Paweł Jasienica i Stefan Kisielewski. Ten drugi, któremu Władysław Gomułka długo pamiętał użyte przez niego określenie „dyktatura ciemniaków”, 11 marca wieczorem został napadnięty i ciężko pobity przez „nieznanych sprawców”.

Współczesność jest zakłamana, historia fałszowana. Znajdujemy się w sytuacji, w której my, polscy pisarze, z całą, na jaką tylko nas stać, siłą i stanowczością powinniśmy uderzyć na alarm, ponieważ sam byt polskiej kultury i polskiej twórczości jest zagrożony. Dokąd idziemy?

Jerzy Andrzejewski, pisarz i felietonista

Owi Zambrowscy, Staszewscy, Słonimscy i spółka w rodzaju Kisielewskiego, Jasienicy i innych, [...] dowiedli niezbitie, że służą obcym interesom.

Edward Gierek, I sekretarz KW PZPR w Katowicach

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ krytyczne stanowisko większości literatów zebranych pod koniec lutego 1968 r. w Warszawie wobec zawieszenia spektaklu *Dziady* i polityki kulturalnej państwa
- ▶ próbę publicznej dyskredytacji literatów przez przywódców partyjnych
- ▶ dosadne sformułowanie użyte przez Stefana Kisielewskiego wobec cenzorów, których nazwał „ciemniakami”. Opinia publiczna i władza uznały to określenie za skierowane do ówczesnych przywódców państwa polskiego. Szczególnie urażony słowami publicysty był I sekretarz Komitetu Centralnego PZPR Władysław Gomułka.
- ▶ pobicie Stefana Kisielewskiego przez „nieznanych sprawców”. Niemal pewne jest, że napaść na publicystę była aktem zemsty władz za wcześniejszą ostrą krytykę jej działań.

Czy wiesz, że...

- ▶ Liczni twórcy, choć nie wszyscy, poparli nowe władze komunistyczne w pierwszych latach Polski Ludowej, a więc w okresie szczególnie brutalnej dyktatury okresu stalinizmu.
- ▶ Część spośród ludzi kultury zaczęła odwracać się od rządzącej partii komunistycznej dopiero po 1956 r., gdy ograniczona liberalizacja systemu okazała się bardzo nietrwała.
- ▶ Polityka Władysława Gomułki w obszarze kultury i nauki budziła sprzeciw środowisk twórczych i inteligencji, a w konsekwencji prowadziła do dalszego spadku poparcia z ich strony dla władzy państwowej.
- ▶ Protest warszawskiego środowiska literatów w 1968 r., poparty przez krakowskich pisarzy, spotkał się z masową nagonką medialną i był jedną z przyczyn antyinteligentkiej kampanii propagandowej prowadzonej przez władze PRL. W działania te osobiście mocno zaangażował się sam Gomułka.
- ▶ Począwszy od 1968 r. poparcie czołowych intelektualistów i ludzi kultury dla rządzącej partii stało się znikome. W miejsce odsuniętych od stanowisk i możliwości swobodnego działania wybitnych przedstawicieli tych środowisk, przyszli ludzie często przeciętni, ale gotowi pracować zgodnie z oczekiwaniami partii komunistycznej.

WYBUCH

W lutym prokuratura prowadziła śledztwo przeciwko Adamowi Michnikowi i Henrykowi Szlajferowi w związku z przekazaniem informacji o proteście w obronie *Dziadów* zagranicznemu dziennikarzowi. 4 marca ogłoszono decyzję ministra oświaty i szkolnictwa wyższego Henryka Jabłońskiego o relegowaniu obu studentów z Uniwersytetu Warszawskiego. W świetle ówczesnych przepisów była to decyzja bezprawna. W południe 8 marca „komandosi” zorganizowali na dziedzińcu uniwersytetu wiec w obronie kolegów. Jednocześnie zamierzali poprzeć rezolucję przyjętą przez literatów. Do tego wiecu przygotowywał się również aparat władzy.

Klasa robotnicza przeszła dużą edukację zawodową i polityczną, umie odróżnić rzodkiewkę od komunisty. [...] Po wiedzy trzeba iść na uczelnię, po rozum do klasy robotniczej.

Jerzy Niewola, I sekretarz Komitetu Zakładowego w Zakładach Przemysłu Odzieżowego „Femina”

Zdecydowaliśmy więc, że wiec zwołamy na 8 marca. Prawie świtało, jak skończyliśmy. Od rana maszyny do pisania zaczęły pracować w trybie wojny ulotkowej – przepisywano zawiadomienia o wiecu, aby je kolportować na wszystkich warszawskich uczelniach.

Jacek Kuroń, historyk i działacz opozycyjny w PRL, jeden z przywódców „komandosów”

[...] sprawa przygotowywanego wiecu znana była Komitetowi Warszawskiemu. Byliśmy świadomi, iż w przypadku dojścia do tego zgromadzenia nieuchronnie przekształcone ono zostanie w trybunę antypaństwowych, wrogich Polsce Ludowej wystąpień, trybunę ataków na kierownictwo partii.

Józef Kępa, I sekretarz Komitetu Warszawskiego PZPR

Działacze opozycyjnego środowiska „komandosów”

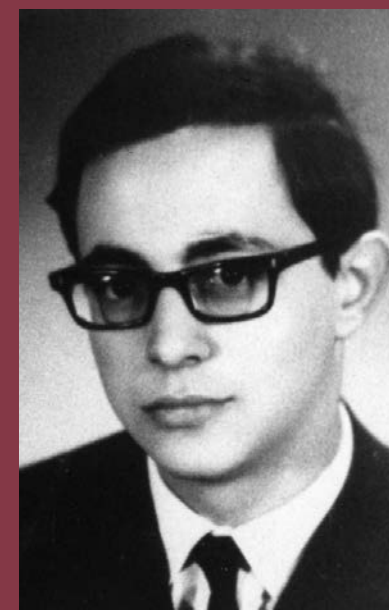
▲ Jacek Kuroń. Fot. AIPN

▲ Karol Modzelewski. Fot. AIPN

▲ Adam Michnik. Fot. AIPN

▲ Henryk Szlajfer. Fot. AIPN

▲ Prof. Henryk Jabłoński – historyk i wieloletni członek Komitetu Centralnego PZPR; jako minister oświaty i szkolnictwa wyższego w marcu 1968 r., niezgodnie z ówczesnym prawem, relegował z Uniwersytetu Warszawskiego Adama Michnika i Henryka Szlajfera, co ostatecznie doprowadziło do wybuchu niezadowolenia i protestów studenckich w Polsce. Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ karne usunięcie z uczelni dwóch studentów Uniwersytetu Warszawskiego za przekazanie zagranicznemu dziennikarzowi relacji z protestu w obronie spektaklu *Dziady*
- ▶ niezgodną z ówczesnym prawem decyzję ministra o relegowaniu studentów z uczelni
- ▶ determinację młodzieży akademickiej gotowej stanąć w obronie kolegów i wolności słowa
- ▶ wiedzę warszawskiego kierownictwa partii komunistycznej o planowanym przez studentów wiecu

Czy wiesz, że...

- ▶ Michnik i Szlajfer rzeczywiście zrelacjonowali przebieg manifestacji zorganizowanej 30 stycznia 1968 r. po ostatnim przedstawieniu *Dziadów*. Rozmawiali z francuskim korespondentem dziennika „Le Monde”. Opowiedzieli także o nastrojach panujących w środowisku akademickim.
- ▶ Decyzję o usunięciu studentów z uczelni podjął minister oświaty i szkolnictwa wyższego, a nie uniwersytecka komisja dyscyplinarna, co było niezgodne z prawem.
- ▶ W sprzeczności wobec zawieszenia *Dziadów* oraz w obronie usuniętych z uczelni studentów, środowisko „komandosów” zaplanowało na dzień 8 marca 1968 r. wiec protestacyjny na dziedzińcu Uniwersytetu Warszawskiego.
- ▶ Studenci rozprawdzili po Warszawie setki ulotek informujących o planowanym zgromadzeniu – pojawiły się między innymi na różnych wydziałach UW, w Szkole Głównej Planowania i Statystyki czy na Politechnice Warszawskiej.
- ▶ Władze uniwersyteckie starały się zapobiec spodziewanemu wiecowi młodzieży akademickiej, wydając 7 marca 1968 r. specjalne zarządzenie. Z góry uznawano w nim za nielegalne wszelkie studenckie zgromadzenia organizowane bez odpowiedniej zgody władz uczelni.

8 MARCA

8 marca 1968 r. o godz. 12.00 przed budynkiem Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego rozpoczął się wiec, a tłum z każdą chwilą rósł.

W przyjętej przez aklamację rezolucji studenci sprzeciwiali się naruszaniu Konstytucji PRL, represjonowaniu kolegów, którzy uczestniczyli w demonstracji w obronie *Dziadów*, oraz decyzji o relegowaniu z uczelni Michnika i Szlajfera. Druga rezolucja, odczytana przez Wiktora Góreckiego i Mirosława Sawickiego, solidaryzowała się z głosem Warszawskiego Oddziału Związku Literatów Polskich, który potępił zaostrezenie cenzury i zdjęcie z afisza *Dziadów* Mickiewicza.

Gdy pierwsza faza wiecego dobiegała końca, na dziedziniec uniwersytecki wjechały autokary z napisem „Wycieczka”. Wysiadło z nich kilkuset mężczyzn w cywilnych ubraniach. Choć prosili studentów o spokojne rozejście się, sami zachowywali się coraz agresywniej. Dochodziło do rękoczynów.

Wyglądali jak wycieczka z Moskwy. Wszyscy mieli jesionki w jodelkę, a w rękawach ukryte pałki.

Uczestniczka wiecego

W pewnym momencie widzę, jak pewien cywil ciągnie za włosy ubraną w kozuch dziewczynę. Ona krzyczy, przewraca się w błoto. Ten incydent pamiętam chyba najlepiej.

Maciej Rosalak,
student historii

Studenci zostali zepchnięci pod Pałac Kazimierzowski, gdzie na balkonie pojawił się prorektor Zygmunt Rybicki. Zebrany dał 15 minut na opuszczenie terenu uczelni. „Dziękujemy wam, towarzysze” – tymi słowami zwrócił się do „wycieczkowiczów”.

Na rozmowy do rektoratu udała się delegacja studentów oraz związanych z nimi opozycjonistów. W tym samym czasie dziekan Wydziału Ekonomii prof. Czesław Bobrowski oraz dziekan Wydziału

Historycznego prof. Stanisław Herbst usiłowali nakłonić młodzież do rozejścia się, tłumacząc, że wiec odegrał swoją rolę.

Gdy młodzież zaczęła się rozchodzić, na teren uniwersytetu wkroczył zwarty oddział umundurowanych milicjantów w hełmach i z długimi pałkami. Jednocześnie pojawili się z pałkami w dłoniach funkcjonariusze Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej oraz ponownie „wycieczkowicze” i ruszyli do bicia studentów. Pacyfikacja na Krakowskim Przedmieściu trwała do godzin wieczornych.

Nagle brama otworzyła się i zobaczyłam [...] że wchodzą. Szeregami, w hełmach, z pałkami wchodzą golędziniacy. Zatkło mnie, przez ułamek sekundy miałam wrażenie, że to czasy okupacji.

Anna Dodziuk,
studentka historii

Trzech „golędziniaków” tłukło pałkami leżącą na bruku dziewczynę, była drobna, mała [...]

Uczestnik wiecego

◀ Jeden z autokarów, którym przywieziono na uniwersytet „aktyw robotniczy”, 8 marca 1968 r. Kadr z operacyjnych materiałów filmowych. Zbiory AIPN.

▲ *Wiec na Uniwersytecie Warszawskim, 8 marca 1968 r. Fot. AIPN*

*Uczestnicy wiecu
na Uniwersytecie
Warszawskim, 8 marca
1968 r. Fot. AIPN*

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ wiec studencki zorganizowany na Uniwersytecie Warszawskim 8 marca 1968 r.
- ▶ dwie rezolucje przyjęte przez zgromadzoną młodzież
- ▶ zaskakująco duże siły ZOMO i ORMO, wsparte dodatkowo przez „wycieczkowiczów”, skierowane do brutalnego tłumienia wiecu
- ▶ postawę prorektora uniwersytetu, który stanął po stronie interweniujących sił i nie dążył do realnego porozumienia z protestującą młodzieżą
- ▶ moment szczególnie nasilonego ataku na studentów – w chwili, gdy większość zebranych już opuściła teren wiecu

Czy wiesz, że...

- ▶ Autokarami z napisem „Wycieczka” zostali przywiezieni na uniwersytet członkowie „aktywu robotniczego”. W czasach PRL nazywano tak organizowane naprędce bojówki partyjne, złożone m.in z robotników, których zadaniem było tłumienie protestów. Część aktywu należała zwykle do Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej, czyli ORMO.
- ▶ Funkcjonariuszy Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej (ZOMO) nazywano potocznie „golędziniakami”, „golędzinowcami” lub „chłopcami z Golędzinowa” od nazwy jednego z pierwszych miejsc stacjonowania formacji (fort na warszawskim Golędzinowie). ZOMO słynęło z brutalności i było wielokrotnie w PRL kierowane do rozpędzania demonstracji ulicznych.
- ▶ Rozmowy delegacji studenckiej z prorektorem podczas wiecu 8 marca 1968 r. na niewiele się zdały. Wprawdzie doszło do chwilowego uspokojenia sytuacji, a zgromadzenie dobiegało już końca. Wtedy właśnie rozpoczęło się najbardziej brutalne tłumienie protestu, a jednocześnie wydano nakazy aresztowania delegatów.
- ▶ W późniejszych godzinach walki uliczne przeniosły się na ul. Krakowskie Przedmieście, gdzie bito już nie tylko studentów, lecz także zgromadzoną młodzież szkolną. Szczególnie bezwzględnie potraktowano osoby, które schroniły się w pobliskim kościele św. Krzyża. Milicja rozpędziła również mniejsze grupy protestujących w okolicach Politechniki Warszawskiej.

9 I 11 MARCA W WARSZAWIE

W następnych dniach w Warszawie kontynuowano aresztowania „koman-dosów” i aktywnych uczestników rodzącego się ruchu studenckiego. Od-był się wiec solidarnościowy na Politechnice Warszawskiej. Dochodziło też do manifestacji ulicznych, z których największa miała miejsce 11 marca. Tego dnia doszło do starć w pobliżu Uniwersytetu Warszawskiego, przed politechniką, przed siedzibą KC PZPR, w pobliżu Szkoły Głównej Planowa-nia i Statystyki oraz na Krakowskim Przedmieściu w pobliżu trasy W-Z.

Godne pożalowania wydarzenia na Uniwersytecie Warszawskim [8 marca] zostały sprowokowane przez grupki rozwydrzonych i najczęściej dobrze sytuowanych studentów o politykierskich ambicjach.

Fragment propagandowego artykułu prasowego zamieszczonego w „Sztandarze Młodych” 9 marca 1968 r.

Nikt nas nie zwoływał, a jednak w wielkiej auli gmachu głównego Politechniki Warszawskiej zebrał się rano [9 marca] tłum, jakiego nigdy przedtem ani potem nie widziałem. Parter i galerie były szczelnie wypełnione [...].

Uczestnik wiecu

Około godziny 15.00 [9 marca] golędzinowcy przypuszczają atak na gmach Elektroniki [Politechniki Warszawskiej] i, rozbijając szyby, wdzierają się do środka. Pałują na korytarzach, ale tu szanse się wyrównują. Chwytamy za gaśnice i napastnicy wycofują się w popłochu.

Bogdan Czajkowski, student elektroniki

Wobec organizatorów i uczestników zajęć zostaną wyciągnięte surowe konsekwencje. Będę domagał się więc stanowczego działania organów uczelnianych w postępowaniu dyscyplinarnym i będę konsekwentnie korzystał z przysługujących mi w tym zakresie uprawnień.

Henryk Jabłoński,
minister oświaty i szkolnictwa wyższego

Na torach w Alejach Jerozolimskich stał tramwaj lub może tramwaje, poprzez które milicjanci przerzucali petardy i granaty łzawiące, a demonstranci w drugą stronę kamienie.

Jacek Szymanderski,
świadek wydarzeń z 11 marca 1968 r.

▲ Tłum protestujących studentów idących ulicą Polną, 9 marca 1968 r. Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ kłamliwą relację prasową o wydarzeniach na Uniwersytecie Warszawskim
- ▶ tłum uczestniczący w studenckim wiecu 9 marca na Politechnice Warszawskiej
- ▶ liczne manifestacje uliczne w całej stolicy w dniach 9 i 11 marca
- ▶ stanowisko władz państwowych, które odrzucały możliwość porozumienia ze studentami

Czy wiesz, że...

- ▶ Wiec na Politechnice Warszawskiej zebrał się 9 marca na znak poparcia dla wcześniejszego protestu studentów Uniwersytetu Warszawskiego oraz jako sprzeciw wobec ich brutalnej pacyfikacji. Zgromadzeni byli oburzeni kłamliwymi relacjami prasowymi z wydarzeń na uniwersytecie.
- ▶ Kontynuacją wiecu na politechnice był pochód i manifestacje na ulicach stolicy – głównie w rejonie uczelni i pobliskiego akademika. Mniejsze protesty odbywały się też w innych rejonach miasta. Tam, gdzie pojawiali się demonstranci, tam też interweniowała milicja, rozpraszając zebranych pałkami i gazem łzawiącym.
- ▶ Największe manifestacje w Warszawie odbyły się 11 marca. Już od rana studenci zbierali się w okolicach kilku stołecznych uczelni. Odbywały się wiece, uchwalano rezolucje. Popołudniu tłum zgromadzony w okolicach uniwersytetu w pochodzie udał się pod siedzibę partii. Tam manifestantów zaatakowała milicja. Wśród zebranych, oprócz studentów, było wiele młodzieży szkolnej i młodych robotników. Użyto gazów łzawiących i armatki wodnej.
- ▶ Do gwałtownych walk ulicznych doszło wieczorem 11 marca na Krakowskim Przedmieściu. Wśród protestujących było znacznie mniej studentów niż wcześniej tego dnia. Demonstranci wznosili nawet barykady, poszły w ruch kamienie i butelki, a z biegiem godzin walki tylko się nasilały. Milicja mimo użycia środków chemicznych i armatek wodnych aż do późnego wieczora miała trudności z opanowaniem sytuacji.

▲ Atak milicjantów na protestujących, Warszawa, 11 marca 1968 r. Fot. AIPN

▼ Starcia na Krakowskim Przedmieściu, obok pomnika Kopernika, marzec 1968 r. Fot. AIPN

▲ Siły milicyjne kierują się w stronę tłumu demonstrantów, Warszawa, 11 marca 1968 r. Fot. AIPN

KAMPANIA „ANTYSYJONISTYCZNA” I EMIGRACJA

Również 11 marca w środkach masowego przekazu rozpoczęła się gwałtowna kampania antysemicka, nieudolnie skrywana pod hasłem antysyjonizmu. Jednocześnie w zakładach pracy w całej Polsce władze partyjne organizowały w godzinach pracy „masówki”, podczas których potępiano studentów, „bankrutów politycznych” i „wichrzycieli”. Publicznie wypowiadali się członkowie kierownictwa partyjnego.

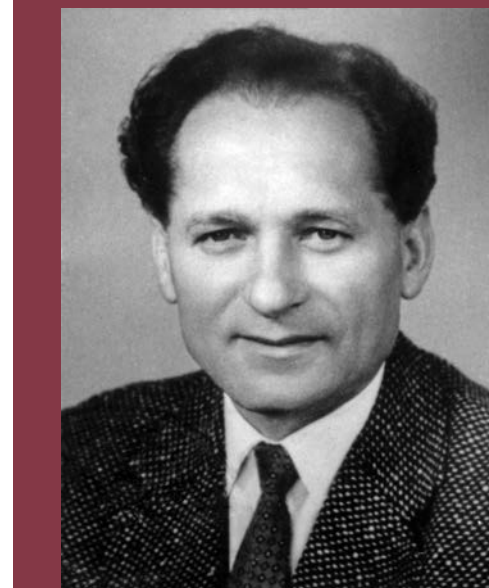
Syjonizmu nie można zdjąć z porządku choćby dlatego, że sam pcha się na widownię.

Władysław Kruczek,
I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Rzeszowie

▼ *Symbolem pomarcowej emigracji polskich obywateli pochodzenia żydowskiego stał się Dworzec Gdański w Warszawie. Fot. NAC*

*Mieczysław Moczar, ►
jeden z głównych
inspiratorów nagonki
antysemickiej. Fot. AIPN*

W tle wspomnianych wydarzeń rozgrywała się zakulisowa walka o władzę w kierownictwie PZPR, prowadzona przez grupę „partyzantów”, którym patronował minister spraw wewnętrznych gen. Mieczysław Moczar, z grupą Władysława Gomułki oraz ze „Ślązakami” Edwarda Gierka.

Dzisiaj MO naszego województwa zatrzymała samochód wiozący na Śląsk grupę warszawskich studentów, którzy jechali zamącić spokojną śląską wodę. Nietrudno domyślić się, kto łoży na organizowanie awantur w Warszawie i kraju. Są to ci sami zawiedzeni wrogowie Polski Ludowej, których życie nie nauczyło rozumu, [...] różni pogrobowcy starego ustroju, rewizjoniści, syjoniści, sługusi imperializmu. Chcę z tego miejsca stwierdzić, że śląska woda nie była i nigdy nie będzie wodą na ich młyn. I jeśli poniekąd będą nadal próbowali zawracać nurt naszego życia z obranej przez naród drogi, to śląska woda pogruchoce im kości.

Edward Gierek,
I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Katowicach

Zainicjowana po wojnie sześciodniowej czystka wśród członków partii nabrała rozmachu, zwłaszcza w świecie nauki, kultury, mediów, w wojsku, dyplomacji i gospodarce. Przez następnych kilka miesięcy pojawiały się liczne wypowiedzi i zachowania o charakterze antysemitycznym. W tym samym czasie w prasie, radiu i telewizji coraz częściej i w sposób coraz bardziej brutalny wypowiadali się „marcowi publicyści”.

W klimacie nagonki wiele osób pochodzenia żydowskiego zdecydowało się wyjechać z PRL na stałe. W ciągu kilku lat wyemigrowało łącznie około 15 tys. osób. Kampania antysemityczna i antyinteligentcka wywołała na Zachodzie falę protestów i gestów solidarności z represjonowanymi; popsuła wizerunek Polski w świecie.

W swoim czasie otworzyliśmy szeroko nasze granice dla wszystkich, którzy nie chcieli być obywatelami naszego państwa i postanowili udać się do Izraela. Również i dziś tym, którzy uważają Izrael za swoją ojczyznę, gotowi jesteśmy wydać emigracyjne paszporty.

Władysław Gomułka,
I sekretarz Komitetu Centralnego PZPR

▲ Tablica pamiątkowa na budynku Dworca Gdańskiego w Warszawie. Widok współczesny

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ antysemityczną nagonkę władz państwowych i prasy propagandowej
- ▶ moment, w którym antysemityczna nagonka przybrała na sile – tego samego dnia w prasie zaczęto też sugerować, że za studenckimi strajkami stoją środowiska żydowskie
- ▶ określenie „marcowi publicyści”, jak nazywano dziennikarzy w służbie propagandy, którzy z zapałem atakowali w mediach protestujących studentów i rzekomych syjonistów
- ▶ emigrację pomarcową osób o narodowości lub korzeniach żydowskich oraz ich rodzin, która była skutkiem kampanii, a następnie czystki antysemitycznej. Wielu ludzi zostało wówczas napiętnowanych społecznie i pozbawionych dotychczasowej pracy
- ▶ „masówki”, czyli wiece organizowane w zakładach pracy przez lokalne struktury partyjne. Robotnicy, choć oficjalnie wyrażali poparcie dla kierownictwa państwa i potępiali działania studentów i syjonistów, w rzeczywistości przyjmowali apele działaczy partyjnych bez większego entuzjazmu.
- ▶ rywalizację o władzę w PZPR, która nadawała bieg wielu dramatycznym wydarzeniom w 1968 r.

Czy wiesz, że...

- ▶ Antysemityzm w ówczesnej propagandzie był przedstawiany przez przywódców PRL jako rzekoma walka z syjonizmem, czyli poglądem popierającym istnienie narodowego państwa żydowskiego w Palestynie. Nagonka antysemityczna narastała od czerwca 1967 r., gdy Izrael w wojnie sześciodniowej pokonał kraje arabskie, popierane przez Związek Sowiecki i państwa Układu Warszawskiego.
- ▶ Za kulisami ideologii antysyjonistycznej w Polsce kryła się także wewnętrzny walka o władzę. Środowisko skupione wokół gen. Moczara bezwzględnie wykorzystywało narodowe sentymenty i hasła antysemityczne do przeprowadzenia czystki m.in. w wojsku, administracji państwowej, mediach, świecie nauki i kultury oraz w strukturze partyjnej, tak aby móc obsadzić zwalniane stanowiska nowymi działaczami.
- ▶ Postępowanie kierownictwa partyjnego i państwowego w 1968 r. doprowadziło do znacznego pogorszenia opinii społeczeństw zachodnich o Polsce, którą zaczęto postrzegać jako państwo antysemityczne.

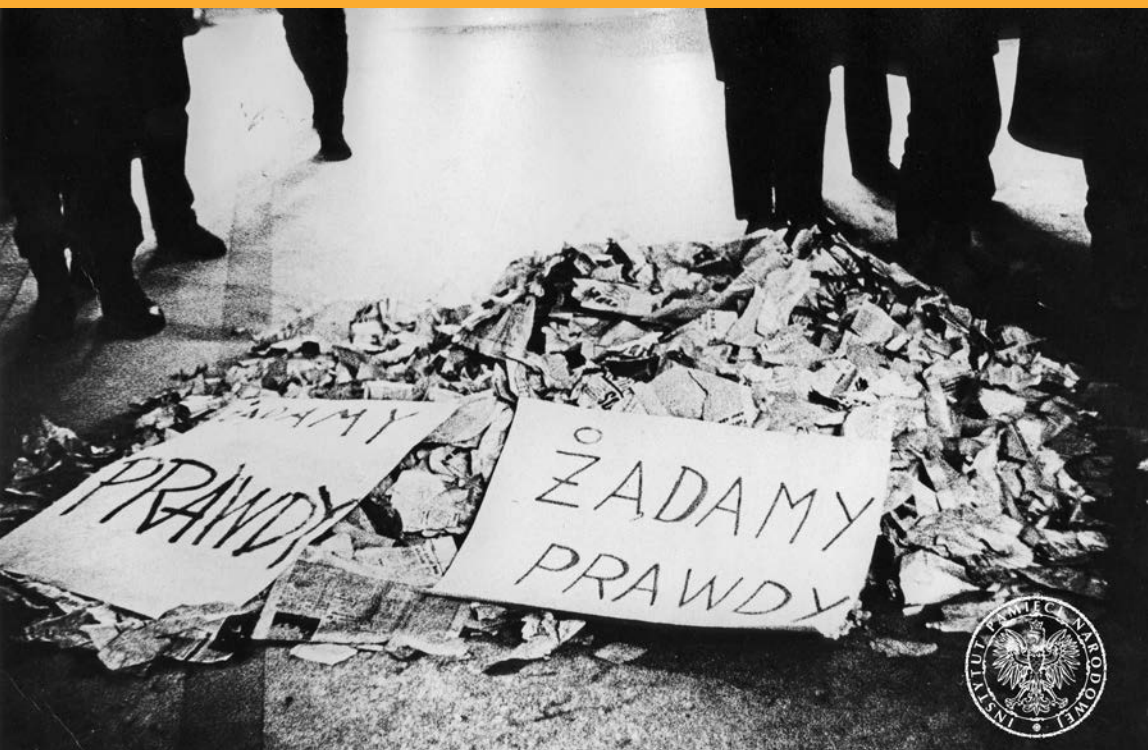
PROTESTY STUDENCKIE POZA WARSZAWĄ

Od 11 marca fala protestów młodzieży objęła wszystkie cywilne szkoły wyższe w kraju. Na uczelniach odbywały się wiece poparcia dla studentów warszawskich. Do ulicznych demonstracji i starć z milicją doszło w kolejnych dniach w Częstochowie, Gdańsku, Gliwicach, Lublinie, Łodzi, Katowicach, Krakowie, Poznaniu, Szczecinie i Wrocławiu, oraz w czterech miastach, w których w 1968 r. nie było szkół wyższych: Bielsku-Białej, Legnicy, Radomiu i Tarnowie.

**„Żądamy wolności!”
„Żądamy demokracji!”
„Żądamy wolności słowa i prasy!”**

Okrzyki wznoszone przez studentów zebranych na wiecu w Gliwicach, 11 marca 1968 r.

▼ *Sterna podartych gazet pozostawiona po wiecu studenckim na Politechnice Gdańskiej, 12 marca 1968 r. Fot. AIPN*

▲ *Rejon akademików Politechniki Gdańskiej przy ulicy Wyspiańskiego w czasie Marca '68. Fot. AIPN*

O godzinie 18.40 w innym punkcie miasta na skrzyżowaniu ulic Żeromskiego i Moniuszki zebrał się ponownie tłum młodzieży oraz różne elementy chuligańskie w liczbie około 1000 osób. Z tłumu tego padały wrogie okrzyki w rodzaju: „Solidaryzujemy się ze studentami warszawskimi”, „Precz z pachółkami Moczara”; oraz obrzucano kamieniami patrole MO, w jednym przypadku rzucono na przejeżdżający samochód MO butelkę z benzyną. Do rozproszenia tej grupy użyto pluton ZOMO i 50 pracowników operacyjno-dochodzeniowych obu służb. W czasie interwencji w stosunku do agresywnie występujących użyto pałek. Po 15-minutowej akcji tłum został rozproszony i zaprowadzono porządek w mieście.

Fragment szyfrogramy opisującego protesty w Radomiu, 17 marca 1968 r.

Jesteśmy jedyną wrocławską uczelnią, na której rektor uznał wiec za legalny. Wszystkie uczelnie biorą z nas przykład i ogłaszają u siebie 48-godzinny strajk okupacyjny.

Uczestnik wiecej na Uniwersytecie Wrocławskim,
14 marca 1968 r.

Milicjanci wpadli do budynku Collegium Novum. Bomby łzawiące, wrzask, pałki, tłuczone szyby. Zabrano 25 osób (pewnie więcej) do wozów ciężarowych z plandekami.

prof. Karol Estreicher,
historyk sztuki i wykładowca na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie

Starcia studentów z milicją przed Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, marzec 1968 r. Fot. AIPN

Kolumna protestujących studentów, Lublin, 11 marca 1968 r. Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ szerokie poparcie młodzieży akademickiej z całej Polski dla protestujących studentów warszawskich
- ▶ hasła wznoszone przez manifestujących
- ▶ brutalne interwencje milicjantów wobec demonstrantów w różnych miastach
- ▶ wiece okupacyjne na wrocławskich uczelniach

Czy wiesz, że...

- ▶ W wielu polskich miastach w kolejnych dniach od 11 marca począwszy, trwały mniejsze lub większe protesty studenckie. Do młodzieży akademickiej nierzadko dołączali uczniowie szkół średnich i zawodowych oraz młodzi robotnicy. Powszechnie solidaryzowano się ze studentami warszawskimi, protestowano przeciw cenzurze i siłowemu tłumieniu manifestacji. Równocześnie milicja w równie brutalny sposób pacyfikowała kolejne wiece i protesty w poszczególnych miastach.
- ▶ Wyjątkowo bezwzględnie milicjanci rozprawili się z protestującymi 13 marca studentami krakowskimi. Najpierw użyto pałek, gazów łzawiących i armatki wodnej do rozpędzenia ulicznego pochodu. Później funkcjonariusze wdarli się do budynków Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie pobili zarówno studentów, jak i pracowników naukowych, użyli gazu łzawiącego, zdemolowali pomieszczenia i aresztowali wiele osób.
- ▶ W Poznaniu 13 marca odbyły się dwie manifestacje młodzieży akademickiej, obie stłumione przez siły ZOMO. Podczas pierwszej, w pobliżu Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, zebrani przyjęli rezolucję. Solidaryzowano się ze studentami warszawskimi i protestowano przeciw cenzurze.
- ▶ Milicjanci 14 marca na placu Wolności w Katowicach bili ludzi jak popadnie – manifestujących tam studentów, jak i zwykłych przechodniów, w tym dzieci. Kolejnego dnia rozchodzących się po wiecej na uczelni studentów ponownie pobito, a do tego poszczuto psami. Bezlitośnie stłumiono też demonstrację 16 marca na katowickim Rynku.
- ▶ Rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. Alfred Jahn przyjął wyjątkową i odważną postawę, oficjalnie popierając 14 marca strajkujących studentów, udostępniając im sale i zawieszając zajęcia na uczelni, tak by umożliwić przeprowadzenie wiecej okupacyjnego. Ponadto odmówił relegowania z uczelni studentów i pracowników oskarżanych o syjonizm. W związku ze swoją postawą został później pozbawiony stanowiska rektora, zyskał natomiast niepodważalny autorytet w środowisku akademickim.

SPOTKANIE Z AKTYWEM

19 marca w Sali Kongresowej w Pałacu Kultury i Nauki Władysław Gomułka spotkał się z aktywem partyjnym Warszawy i wygłosił przemówienie transmitowane przez radio i telewizję. W wystąpieniu tym, w którym zaatakował imiennie Kazimierza Dejmka, Stefana Kisielewskiego, Janusza Szpotańskiego, Pawła Jasienicę i Antoniego Słonimskiego, znalazły się także silne akcenty antysemickie. Część zebranych aktywistów, uznając przemówienie za nie dość radykalne, poza wojennym pseudonimem Gomułki („Wiesław, Wiesław!”) skandowała: „Gierek, Gierek!”, jakby chciała pokazać, w kim upatruje następcę.

Edward Gierek, I sekretarz KW PZPR ►
w Katowicach. Fot. ANEFO

▼ Wejście do Sali Kongresowej
w Pałacu Kultury i Nauki, w której
Władysław Gomułka przemawiał
do aktywów partyjnego 19 marca
1968 r. Fot. NAC

▲ Pałac Kultury i Nauki w Warszawie. Fot. NAC

**Jeśli chcesz mieć różowy balet,
wygodną chatę, wózek, szkło,
nie licz na żadną z twoich zalet,
lecz wstąp czym prędzej do MO.
Gdy kurczy się ogólna pula
i socjalizmu gaśnie blask,
wtedy na Cichych się wybula,
aby ścisiali ludu wrzask.**

Janusz Szpotański,
uwertura z opery „Cisi i gęgacze”, wysmiewającej rządu Gomułki

[Szpotański] został skazany na 3 lata więzienia za reakcyjny paszkwil, ziejący sadystycznym jadem nienawiści do naszej partii i do organów władzy państwowej. Utwór ten zawiera jednocześnie pornograficzne obrzydliwości, na jakie może się zdobyć tylko człowiek tkwiący w zgniliźnie rynsztoku, człowiek o moralności alfonsa.

Władysław Gomułka,
I sekretarz Komitetu Centralnego PZPR, 19 marca 1968 r.

▲ I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka i premier Józef Cyrankiewicz. Fot. NAC

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ przemówienie I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułka na spotkaniu z działaczami partyjnymi z Warszawy w dniu 19 marca
- ▶ radykalizm działaczy partyjnych zebranych w Sali Kongresowej, którzy zachęcali I sekretarza do bardziej zdecydowanych deklaracji
- ▶ skandowanie nazwiska Edwarda Gierka podczas przemówienia Władysława Gomułka
- ▶ konsekwencje, jakie spotkały Janusza Szpotańskiego za prześmiewczy utwór poetycki

Czy wiesz, że...

- ▶ Przemówienie Gomułka na wiecu w Sali Kongresowej jest obecnie uważane za jedno z najbardziej kompromitujących przemówień w jego karierze politycznej.
- ▶ W trwającym ponad 2 godziny wystąpieniu I sekretarz skrytykował organizatorów wieców i protestów studenckich, dopatrując się żydowskich inspiracji tych wydarzeń. Jeszcze ostrzej zaatakował środowisko literatów, z imienia i nazwiska wskazując rzekomych wrogów partii i władzy ludowej. Przemówienie zawierało też wyraźne elementy antysemickie. Gomułka próbował kategoryzować obywateli Polski o żydowskich korzeniach pod kątem ich poglądów, patriotyzmu i wierności systemowi socjalistycznemu, wskazując, którzy Żydzi powinni opuścić Polskę i udać się do Izraela.
- ▶ Spotkanie z warszawskim aktywem partyjnym było transmitowane w radiu i telewizji. Terminem „aktyw partyjny” w czasach PRL określano ogół przywódców PZPR różnych szczebli – od lokalnych liderów np. na osiedlach lub w zakładach pracy po wysoko postawionych działaczy wojewódzkich. Natomiast przywódców najwyższego szczebla władzy partyjnej nazywano zazwyczaj „aktywem centralnym”.
- ▶ Szczególnie zaskakujące dla słuchaczy oraz dla samego Gomułka było skandowanie przez aktyw partyjny z warszawskiej Woli nazwiska innego polityka PZPR – Edwarda Gierka – I sekretarza Komitetu Wojewódzkiego w Katowicach. Nie do końca wiadomo, z czyjej inspiracji do tego doszło, ale niemal na pewno nie z inicjatywy samego Gierka. Zdarzenie to pokazało społeczeństwu istnienie wewnątrzpartyjnych konfliktów w PZPR.

STRAJKI NA POLITECHNICE I UNIWERSYTECIE

Przemówienie I sekretarza KC PZPR nie uspokoiło nastrojów wśród protestujących studentów, lecz stało się bezpośrednią przyczyną strajków okupacyjnych na Politechnice i na Uniwersytecie Warszawskim w dniach 21–23 marca.

Gomułka gadał dwie i pół godziny, popijając ze szklanki wodę, ale nie powiedział nic interesującego dla nas, to znaczy nie upadł, nie pokajał się, niczego nie obiecał.

Teresa Bochwic,
studentka filozofii

25 marca bez wcześniejszego powiadomienia władz uniwersyteckich minister Henryk Jabłoński podpisał wniosek o zwolnienie z pracy w UW sześciu naukowców, którzy w czasach stalinowskich, zanim weszli w spór ideologiczny z Gomułką, wspierali system komunistyczny. Trzy dni później w Audytorium Maximum odbył się ostatni marcowy wiec studencki, na którym uchwalono Deklarację Ruchu Studenckiego – najważniejszy dokument marcowego ruchu na uczelniach, będący podsumowaniem ideowego dorobku trzech tygodni protestów. Zebrani wystąpili też w obronie naukowców pozbawionych pracy.

Domagamy się [...] zagwarantowanych Konstytucją podstawowych praw obywatelskich: wolności myśli, słowa, nauki, twórczości artystycznej, druku, zgromadzeń, wieców, pochodów i manifestacji oraz zrzeszania się [...] przestrzegania nietykalności obywateli, nienaruszalność mieszkań, tajemnicy korespondencji i rozmów telefonicznych [...].

Fragment Deklaracji Ruchu Studenckiego,
28 marca 1968 r.

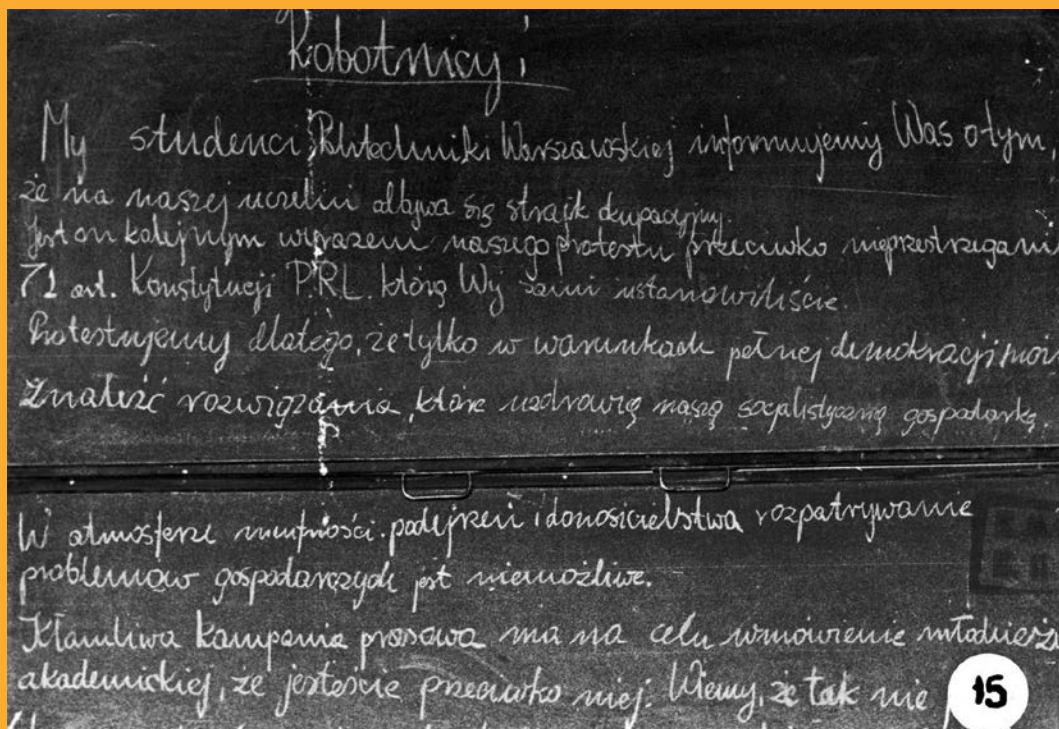
Fragment rezolucji ►
studenckiej na
budynku Politechniki
Warszawskiej,
23 marca 1968 r.
Fot. AIPN

Transparent ►
z Politechniki
Warszawskiej,
23 marca 1968 r.
Fot. AIPN

W odpowiedzi na wiec z 28 marca aresztowano działaczy Studenckiego Komitetu Delegatów Wydziałowych. Z Uniwersytetu Warszawskiego usunięto kilkudziesięciu studentów. W wyniku rozwiązania kilku wydziałów 1616 osób przestało być studentami UW. Represje dotknęły też studentów innych uczelni w całym kraju. „Komandosi”, którym środki masowego przekazu przypisywały rolę inspiratorów i organizatorów protestów, już prawie wszyscy przebywali w areszcie, a jesienią miały odbyć się ich procesy.

▲ Fragment studenckiej odezwy do robotników, napisanej na tablicy jednej z sal wykładowych Politechniki Warszawskiej, 23 marca 1968. Fot. AIPN.

Widok plakatu ► z Politechniki Warszawskiej, 23 marca 1968 r. Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na:

- ▶ strajki okupacyjne na Politechnice Warszawskiej i na Uniwersytecie Warszawskim
- ▶ zwolnienie części pracowników uniwersytetu
- ▶ przyjęcie 28 marca Deklaracji Ruchu Studenckiego jako podsumowanie studenckich protestów w Marcu '68
- ▶ represje wobec młodzieży akademickiej i kadry naukowej za udział w marcowych protestach

Czy wiesz, że...

- ▶ W strajku na Politechnice Warszawskiej wzięło udział ok. 5 tys. studentów, którzy od 21 marca przez niemal dwie doby okupowali główny gmach uczelni. Strajkujących masowo wspierali warszawiacy, dostarczając im żywność i potrzebne materiały – aż do momentu, gdy gęsty tłum sprzed politechniki rozpędziła milicja. Budynek stał się jakby twierdzą otoczoną przez tysiące funkcjonariuszy. Władze rozważyły nawet interwencję wojska. Ostatecznie udało się zażegnać kryzys i doprowadzić do pokojowej ewakuacji studentów nad ranem 23 marca.
- ▶ Strajk okupacyjny na Uniwersytecie Warszawskim w dniach 21–23 marca miał mniej dramatyczny przebieg niż na politechnice. Obok młodzieży akademickiej obecna była też pewna część kadry. Strajk zakończył wiec w Auditorium Maximum, podczas którego przyjęto kolejną rezolucję. Członkowie komitetu strajkowego wystosowali ponadto zaskakująco pojednawczy list do Gomułki, nie poddając go jednak wcześniej pod głosowanie zebranych na wiecu studentów.
- ▶ W Deklaracji Ruchu Studenckiego młodzież akademicka wprowadziła deklarowała wierność socjalistycznemu modelowi państwa, ale zarazem domagała się daleko idących zmian. Liczba i waga postulatów była wręcz rewolucyjna. Domagano się m.in. ograniczenia cenzury, większej jawności władzy, przestrzegania swobód obywatelskich, prawa do zrzeszania się czy niezawisłości sądów.
- ▶ W konsekwencji marcowych protestów tysiące młodych ludzi w całym kraju straciło status studentów – poprzez relegowanie lub likwidację całych wydziałów. Wielu młodych mężczyzn, niedawno jeszcze studentów, przymusowo wcielano do wojska. Kilka miesięcy później, już jako żołnierze, zostali skierowani do tłumienia wolnościowych zmian w Czechosłowacji.

MARZEC '68 W LICZBACH

Marzec '68 nie był jedynie buntem studentów, lecz protestem całego pokolenia, pierwszego, które dojrzało w PRL. Wśród ponad **2700 ZATRZYMANYCH** w związku z wydarzeniami, studenci stanowili mniej niż jedną czwartą. W protestach ulicznych główną rolę odgrywali młodzi robotnicy oraz uczniowie szkół ponadpodstawowych.

W protestach i demonstracjach w całym kraju uczestniczyło **DZIESIĄTKI TYSIĘCY OSÓB**. Do największych w skali kraju i najbardziej burzliwych zajęć doszło 11 marca w Warszawie i 15 marca w Gdańsku. Stoczono wówczas kilkugodzinne walki z udziałem **OKOŁO 20 TYS. DEMONSTRANTÓW**.

Na skutek swojego zaangażowania wielu studentów zostało relegowanych z uczelni. Obok dziesiątków indywidualnych przypadków, dwukrotnie zastosowano je na masową skalę. Na Politechnice Wrocławskiej jednorazowo **SKREŚLONO 1553 STUDENTÓW**, zaś na Uniwersytecie Warszawskim **1616. SETKI** wcielono karnie do wojska.

Kreowanie obrazu wroga, podsycanie poczucia zagrożenia i wzbudzanie nienawiści były stałymi elementami komunistycznej propagandy. W efekcie kampanii antysemitkiej (wówczas nazywanej „antysyjonistyczną”) w ciągu kilku lat z Polski wyemigrowało **PONAD 15 TYS. OSÓB**, wśród nich wielu wybitnych przedstawicieli nauki i kultury.

KALENDARIUM

1967

5–10 czerwca

- ▶ wojna sześciodniowa, zakończona zwycięstwem popieranego przez Stany Zjednoczone państwa Izrael nad krajami arabskimi, wspieranymi przez Związek Sowiecki

12 czerwca

- ▶ na polecenie Związku Sowieckiego Polska zrywa stosunki dyplomatyczne z Izraelem

19 czerwca

- ▶ przywódca PZPR Władysław Gomułka w przemówieniu na Kongresie Związków Zawodowych oskarża część polskich Żydów o syjonizm, określając ich jako „piątą kolumnę”.
- ▶ rozpoczyna się zainicjowana przez władze czystka antysemitka w Polsce, skrywana pod hasłem „antysyjonizmu”

25 listopada

- ▶ w Teatrze Narodowym odbywa się premiera *Dziadów* Adama Mickiewicza w reżyserii Kazimierza Dejmka

1968

5 stycznia

- ▶ rozpoczynają się przemiany demokratyczne w komunistycznej Czechosłowacji, zwane Praską Wiosną

30 stycznia

- ▶ w Teatrze Narodowym odbywa się ostatnie przedstawienie spektaklu *Dziady*, zwieszono go przez władze PRL zaniepokojone żywiołowymi reakcjami publiczności na antyrosyjskie fragmenty sztuki
- ▶ manifestacja młodzieży akademickiej w sprzeciwie wobec zawieszenia *Dziadów* i cenzurze kończy się aresztowaniami studentów

16 lutego

- ▶ Janusz Szpotański zostaje skazany na 3 lata więzienia za satyryczny utwór poetycki *Cisi i gęgacze*, wyszydzający rządy Władysława Gomułki
- ▶ studentka Irena Lasota przesyła do Sejmu PRL podpisaną przez 3145 osób petycję przeciwko zawieszeniu spektaklu *Dziady*

29 lutego

- ▶ uczestnicy Nadzwyczajnego Walnego Zebrania Oddziału Warszawskiego Związku Literatów Polskich sprzeciwiają się polityce kulturalnej partii

4 marca

- ▶ minister oświaty i szkolnictwa wyższego Henryk Jabłoński ogłasza decyzję o skreśleniu z listy studentów Uniwersytetu Warszawskiego Adama Michnika i Henryka Szlajfera

8 marca

- ▶ odbywa się wiec studencki na Uniwersytecie Warszawskim, brutalnie rozpędzony przez siły milicyjne i „aktyw robotniczy”

9 marca

- ▶ wiec studentów Politechniki Warszawskiej kończy się kilkutyśniczną manifestacją na ulicach stolicy
- ▶ zapadają pierwsze wyroki skazujące wobec uczestników wiecu z 8 marca

11 marca

- ▶ na ulicach Warszawy trwają największe demonstracje Marca '68, a obok studentów protestują młodzi robotnicy oraz młodzież szkół średnich i zawodowych
- ▶ rozpoczynają się strajki solidarnościowe w różnych miastach Polski, za każdym razem brutalnie pacyfikowane przez siły milicyjne
- ▶ rozpoczyna się gwałtowna antysemitka nagonka medialna, prowadzona pod hasłem „antysyjonizmu”
- ▶ w zakładach pracy odbywają się pierwsze „masówki”, czyli wiece organizowane i starannie reżyserowane przez władze partyjne, na których potępiano studentów i „syjonistów”
- ▶ na Starym Mieście w Warszawie zostaje pobity przez „nieznanych sprawców” publicysta Stefan Kisielewski

13 marca

- ▶ burzliwe demonstracje w Krakowie, w czasie których milicjanci wtargnęli do budynków Uniwersytetu Jagiellońskiego

14 marca

- ▶ Edward Gierek przemawia w Katowicach na wiecu poparcia dla działań PZPR
- ▶ studenci protestujący na placu Wolności w Katowicach zostają pobici przez milicję
- ▶ rozpoczynają się strajki okupacyjne na wrocławskich uczelniach

15 marca

- ▶ w trakcie dwudziestotysięcznej demonstracji na ulicach Gdańska, w której obok studentów protestują robotnicy i uczniowie, dochodzi do walk ulicznych milicji z manifestantami

17 marca

- ▶ wykładowca Politechniki Wrocławskiej dr Ryszard Krasnodębski rozpoczyna strajk głodowy na znak solidarności ze studentami

19 marca

- ▶ Władysław Gomułka przemawia w Sali Kongresowej na zebraniu z warszawskimi działaczami partyjnymi, gwałtownie atakując literatów, „syjonistów” oraz inicjatorów studenckich protestów

21 marca

- ▶ Episkopat Polski kieruje do premiera Józefa Cyrankiewicza list protestacyjny, krytykując brutalne działania władz państwowych wobec manifestantów

21–23 marca

- ▶ trwają strajki okupacyjne na Politechnice Warszawskiej i na Uniwersytecie Warszawskim

25 marca

- ▶ minister oświaty i szkolnictwa wyższego pozbawia pracy grupę wykładowców Uniwersytetu Warszawskiego, dając tym samym początek czystkom politycznym na polskich uczelniach

28 marca

- ▶ w trakcie ostatniego wiecu na Uniwersytecie Warszawskim studenci przyjmują Deklarację Ruchu Studenckiego

marzec–październik

- ▶ trwają zatrzymania uczestników „wydarzeń marcowych”, które objęły ostatecznie ponad 2700 osób

14 maja

- ▶ wprowadzona zostaje zasada dodatkowej punktacji dla dzieci z rodzin chłopskich i robotniczych przy ubieganiu się o przyjęcie do szkoły wyższej

24 czerwca

- ▶ przemówienie Władysława Gomułka na Komisji Zjazdowej KC PZPR oficjalnie kończy kampanię antysemitką

20 sierpnia – 20 września

- ▶ wojska państw Układu Warszawskiego interweniują w Czechosłowacji, siłą wymuszając na rządzącej w tym kraju Komunistycznej Partii Czechosłowacji cofnięcie wcześniejszych reform demokratycznych, co ostatecznie kończy okres „Praskiej Wiosny”

MODUŁ EDUKACYJNY

Propozycje zadań dla ucznia

Wykonując poszczególne zadania, należy skorzystać z wystawy elementarnej *Marzec '68* lub niniejszej publikacji z materiałami edukacyjnymi do wystawy. Niektóre polecenia wymagają samodzielnego odszukania informacji w innych publikacjach lub w internecie.

Zadanie 1.

Na podstawie wystawy *Marzec '68* lub materiałów edukacyjnych zaznacz prawidłową odpowiedź.

- Publiczność w Teatrze Narodowym na przełomie lat 1967 i 1968 entuzjastycznie reagowała na antyrosyjskie fragmenty spektaklu:
 - Cisi i gęgacze* Janusza Szpotańskiego
 - Dziady* Adama Mickiewicza
 - Halka* Stanisława Moniuszki
 - Hamlet* Wiliama Szekspira
- Organizatorami manifestacji po zawieszeniu spektaklu 30 stycznia 1968 r. byli:
 - „komandosi” oraz młodzież ze szkoły teatralnej
 - młodzież ze szkoły teatralnej i Politechniki Warszawskiej
 - studenci Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej
 - „partyzanci” i „golędzinowcy”
- Jednymi z pierwszych, którzy otwarcie sprzeciwili się w 1968 r. polityce kulturalnej państwa, byli członkowie:
 - Związku Młodzieży Socjalistycznej
 - Związku Literatów Polskich
 - Komitetu Uczelnianego PZPR na Uniwersytecie Warszawskim
 - Związku Harcerstwa Polskiego
- 4 marca 1968 r. ogłoszono decyzję ministra Henryka Jabłońskiego o wyrzuceniu z Uniwersytetu Warszawskiego dwóch/dwojga studentów. Byli to:
 - Irena Lasota i Seweryn Blumsztajn
 - Teresa Bochwic i Adam Michnik
 - Adam Michnik i Henryk Szlajfer
 - Seweryn Blumsztajn i Anna Dodziuk
- Słynny wiec studencki w 1968 r., od którego rozpoczęły się protesty w całej Polsce, został zorganizowany na Uniwersytecie Warszawskim w dniu:
 - 3 marca
 - 8 marca
 - 11 marca
 - 21–23 marca
- Do największych demonstracji ulicznych w Warszawie w 1968 r. doszło:
 - 8 marca
 - 11 marca
 - 13 marca
 - 21 marca
- Z protestującymi studentami w 1968 r. jednoczyli się również mieszkańcy kilku miast, w których nie było wówczas szkół wyższych. Były to:
 - Gdańsk, Kraków, Gliwice, Tarnów
 - Wrocław, Łódź, Bielsko-Biała, Kraków
 - Zamość, Tarnów, Kraków, Radom
 - Bielsko-Biała, Tarnów, Legnica, Radom
- Antyżydowska nagonka władz państwowych w 1968 r. była w Polsce prowadzona pod hasłem:
 - antysemityzmu
 - antyjudaizmu
 - antybolszewizmu
 - antysyjonizmu

9. Nagonka antysemicka i pozbawianie pracy wielu osób o żydowskich korzeniach sprawiły, że z Polski wyjechało:

- a. ok. 5 tys. osób
- b. ok. 10 tys. osób
- c. ok. 15 tys. osób
- d. ok. 30 tys. osób

10. Władysław Gomułka wygłosił antysemickie i antyinteligentne przemówienie na zebraniu warszawskich działaczy partyjnych zgromadzonych:

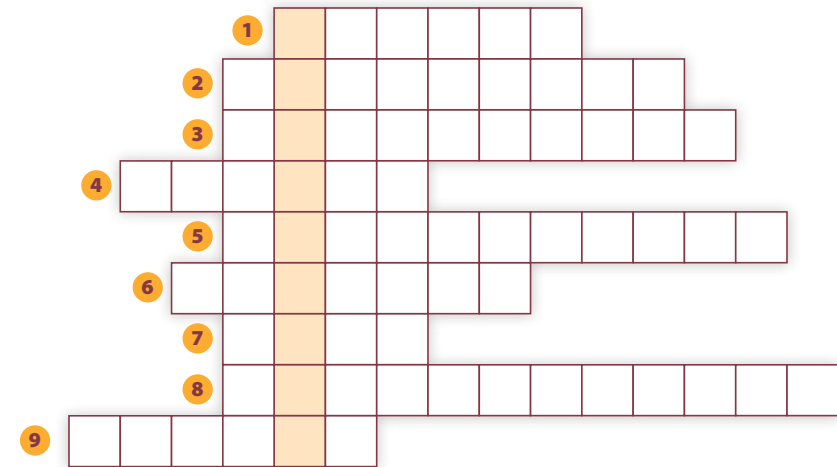
- a. w Sali Kongresowej
- b. na placu Defilad
- c. na placu Piłsudskiego
- d. w budynku Sejmu PRL

11. Deklarację Ruchu Studenckiego przyjęła młodzież akademicka zebrana:

- a. w gmachu głównym Politechniki Warszawskiej
- b. w Sali Kongresowej
- c. w Auditorium Maximum na Uniwersytecie Warszawskim
- d. w Collegium Novum na Uniwersytecie Jagiellońskim

Zadanie 2.

Zapoznaj się z treścią wystawy *Marzec '68* i na jej podstawie rozwiąż krzyżówkę. Następnie własnymi słowami wyjaśnij, jak rozumiesz hasło krzyżówki.

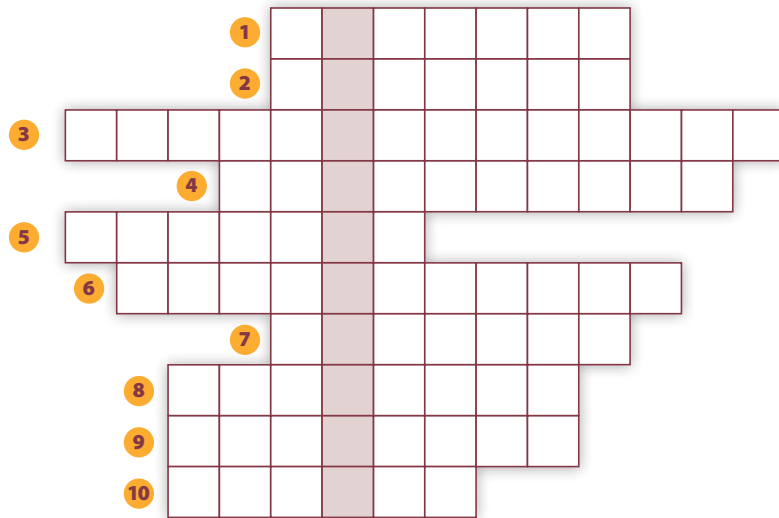
1. Nazwisko reżysera spektaklu *Dziady*, a zarazem dyrektora Teatru Narodowego w Warszawie.
2. Taki napis widniał na autokarach, którymi przywieziono członków „aktywu partyjnego” na teren Uniwersytetu Warszawskiego.
3. Rodzaj strajku, który przeprowadzili studenci dwóch warszawskich uczelni w dniach 21–23 marca 1968 r.
4. Najwyższe stanowisko kierownicze na uczelni wyższej w Polsce.
5. Przeprowadziły ją siły milicyjne podczas zajęć 8 marca 1968 r.; określa się tak siłowe tłumienie manifestacji.
6. Złożyła ją w Sejmie PRL 16 lutego 1968 r. Irena Lasota.
7. Codzienna propagandowa gazeta społeczno-polityczna wydawana w PRL nosiła nazwę „Trybuna...”
8. Jedna z najsłynniejszych ulic Warszawy, miały tam miejsce liczne demonstracje w 1968 r., to *Krakowskie...*
9. Mieczysław, przywódca stronnictwa wewnątrz PZPR, zwanego „partyzantami”.

Hasło: _____

Wyjaśnienie: _____

Zadanie 3.

Zapoznaj się z materiałami edukacyjnymi i na ich podstawie rozwiąż krzyżówkę. Następnie własnymi słowami wyjaśnij, jak rozumiesz hasło krzyżówki.

1. *Nieznani...*, pobili Stefana Kisielewskiego.
2. Miasto na Dolnym Śląsku; w marcu 1968 r. doszło tam do strajków okupacyjnych na uczelniach.
3. Państwo sąsiadujące z PRL, miejsce zbrojnej interwencji wojsk Układu Warszawskiego, w tym polskich, w celu stłumienia zmian wolnościowych.
4. Nazwisko autora prześmiewczego utworu poetyckiego *Cisi i gęgacze*.
5. Wojenny pseudonim Władysława Gomułki.
6. Inaczej usunięcie z uczelni.
7. *Auditorium...* – główna aula na Uniwersytecie Warszawskim, miejsce wieców młodzieży akademickiej 11 i 28 marca 1968 r.
8. Nazwa placu, na którym milicja brutalnie rozpędziła manifestację w Katowicach.
9. To oni byli głównymi inicjatorami manifestacji i protestów w marcu 1968 r. w obronie swobód obywatelskich, w tym wolności słowa, działalności twórczej i nauki; tysiące z nich poddano później różnym represjom.
10. Narodowe państwo żydowskie na terenie Palestyny.

Hasło: _____

Wyjaśnienie: _____

Zadanie 4.

Na podstawie *Kalendarium* zawartego w materiałach edukacyjnych uzupełnij poniższą tabelkę.

DATA DZIENNA	WYDARZENIE
	Zebrań Oddziału Warszawskiego Związku Literatów Polskich, na którym poddano krytykę politykę kulturalną państwa.
28 marca 1968 r.	
	Brutalna interwencja milicji w budynkach Uniwersytetu Jagiellońskiego podczas studenckich protestów w Krakowie.
21 marca 1968 r.	
	Manifestacja młodzieży po ostatnim przedstawieniu <i>Dziadów</i> w Teatrze Narodowym.
21 marca 1968 r.	

Zadanie 5.

Przyjrzyj się uważnie wystawie *Marzec '68*. Znajdź poniższe fotografie, a następnie podpisz je.

Zadanie 6.

Na podstawie materiałów edukacyjnych wyjaśnij swoimi słowami poniższe pojęcia:

aktyw partyjny – _____

komandosi – _____

marcowi publicyści – _____

masówki – _____

Zadanie 7.

Zaprojektuj ulotkę, która mogłoby być rozrzucona wśród mieszkańców Warszawy przez studentów protestujących na ulicach stolicy w dniu 11 marca 1968 r.

Zadanie 8.

Rozwiń poniższe skróty nazw formacji milicyjnych z okresu PRL.

ZOMO – _____

ORMO – _____

Zadanie 9.

Na podstawie wystawy *Marzec '68* zdecyduj, które zdania są prawdziwe „P”, a które fałszywe „F” w odniesieniu do wydarzeń z 1968 r. Wpisz odpowiednie litery w prawej kolumnie tabeli.

Główną przyczyną emigracji polskich obywateli żydowskiego pochodzenia była nagonka antysemicka prowadzona przez władze PRL.

Władysław Gomułka za wszelką cenę szukał porozumienia z protestującymi studentami.

Protestujący studenci w różnych miastach Polski solidaryzowali się z warszawską młodzieżą akademicką.

Janusz Szpotański został nagrodzony przez Gomułkę za utwór *Cisi i gęgacze*.

Deklarację Ruchu Studenckiego przyjęli studenci obecni na wiecu w dniu 8 marca

9 marca odbył się wielki wiec młodzieży akademickiej w gmachu głównym Politechniki Warszawskiej.

Zadanie 10.

Na podstawie materiałów edukacyjnych połącz definicje z odpowiednimi określeniami.

„nieznani sprawcy”	Nazywano tak organizowane naprędce bojówki partyjne, złożone m.in. z robotników, których zadaniem było tłumienie protestów.
„aktyw robotniczy”	Tak określano stronników ministra spraw wewnętrznych Mieczysława Mocзара.
„partyzanci”	Idea zakładająca poparcie dla istnienia żydowskiego państwa narodowego w Palestynie.
rezolucja	Nazywano tak niezidentyfikowanych sprawców pobić i innych aktów przemocy, za którymi stały tajne służby PRL.
syjonizm	Nazywano tak ogół przywódców partyjnych PZPR różnych szczebli.
„aktyw partyjny”	Wspólna uchwała przyjęta przez jakies zgromadzenie ludzi.

Zadanie 11.

Korzystając z materiałów edukacyjnych, uzupełnij tekst.

W gorącej atmosferze „wydarzeń marcowych” w 1968 r. społeczeństwo z niecierpliwością oczekiwało na oficjalne stanowisko władz. Dopiero _____ marca głos zabrał _____ – ówczesny I sekretarz KC PZPR, a więc faktyczny przywódca państwa. Wszyscy, którzy mieli nadzieję na pozytywne zmiany w socjalistycznej Polsce, musieli czuć się mocno rozczarowani. Przemówienie I sekretarza w _____ Pałacu Kultury i Nauki (PKiN) w Warszawie zawierało wyraźną krytykę studenckich manifestacji. Ponadto uderzające były wątki anty _____, wymierzone w część obywateli polskich o żydowskim pochodzeniu, ukryte pod niejasnym hasłem walki z _____, czyli poglądem popierającym istnienie państwa Izrael. W przemówieniu zaskakujące były również imienne ataki na wybitnych przedstawicieli polskiej literatury, którzy niedawno zaprotestowali przeciwko polityce kulturalnej państwa, w tym na Stefana _____, Pawła _____ i Antoniego _____.

Zadanie 12.

Na podstawie treści wystawy *Marzec '68* przyporządkuj stanowiska do osób, które je sprawowały w omawianym okresie.

Mieczysław Moczar ▶	◀ minister spraw wewnętrznych
Stanisław Turski ▶	◀ I sekretarz Komitetu Centralnego PZPR
Władysław Gomułka ▶	◀ I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Katowicach
Edward Gierek ▶	◀ minister oświaty i szkolnictwa wyższego
Henryk Jabłoński ▶	◀ rektor Uniwersytetu Warszawskiego

Zadanie 13.

Samodzielnie poszukaj informacji, a następnie opisz udział wymienionych postaci w protestach studenckich w 1968 r.

Barbara Toruńczyk _____

Jacek Kuroń _____

Jan Lityński _____

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

Przed przystąpieniem do wykonywania zadań i udzielania odpowiedzi na pytania należy zapoznać się z przytoczonym tekstem źródłowym.

TEKST ŹRÓDŁOWY NR 1

Fragment artykułu *Komu to służy?*, zamieszczonego w „Życiu Warszawy” 9 marca 1968 r.

W godzinach popołudniowych w piątek [8 marca] w rejonie Krakowskiego Przedmieścia i Nowego Świata powstały zakłócenia w ruchu ulicznym i komunikacji. Przyczyną ich był sytuacja, jaka wytworzyła się na terenie Uniwersytetu Warszawskiego w wyniku nieodpowiedzialnych wystąpień grupy studentów, do których dołączyły się elementy chuligańskie. [...]

Na Uniwersytecie Warszawskim co pewien czas daje znać o sobie grupka awanturników, wywodząca się z kręgów bananowej młodzieży, której obce są troski materialne, prawdziwe warunki życia i potrzeby naszego społeczeństwa. Oni to próbują wywoływać co pewien czas niepokój. Oni to przeszkadzają zdecydowanej większości młodzieży, która pragnie się uczyć [...]. Oni to byli sprawcami wczorajszych zajść, wykorzystując jako pretekst usunięcie z uczelni 2 studentów znanych z anarchistycznych wystąpień na terenie uniwersytetu.

Źródło: *Komu to służy?*, „Życie Warszawy”, 9 III 1968 r.

Polecenia do tekstu:

- I. Uzasadnij, dlaczego przytoczony artykuł powinniśmy uznać za tekst propagandowy, a nie informacyjny.
- II. Wskaż, kogo autor uznaje za głównego winowajcę zakłóceń w stolicy w dniu 8 marca.
- III. Wyjaśnij, dlaczego tekst artykułu mógł wywołać oburzenie wśród warszawskich studentów.
- IV. Poszukaj samodzielnie informacji, kogo i dlaczego nazywano wówczas „bananową młodzieżą”, a następnie przygotuj krótką definicję tego określenia.

TEKST ŹRÓDŁOWY NR 2

Fragment wspomnień Teresy Bochwic, ówczesnej studentki filozofii na Uniwersytecie Warszawskim

Różne rzeczy okazywały się możliwe. Moje przebudzenie do rzeczywistości postępowało szybko. Od tamtego czasu chyba nigdy nie dałam się oszukać. Już wiedziałam raz na zawsze, kim oni są. Wystarczyło wtedy trochę poczytać prasę, zestawić ją z rzeczywistością. Niewiarygodne, brudne kłamstwa; bzdury pomieszane z półprawdami, donosy, fałszywe komentarze. Od tamtego czasu raz na zawsze wiem, do czego zdolna jest prasa.

Przez jedenaście dni – od 8 do 19 marca, dnia słynnego przemówienia Gomułki w Sali Kongresowej, przeszła cała epoka. Ruszyła się politechnika i inne uczelnie Warszawy. Odbył się dwudniowy strajk uniwersytetu [...]. Potem zastrajkowali studenci politechniki; baby z pobliskiego bazaru na Polnej szykowały im koszyki z prowiantem, a całe miasto nosiło im papierosy. [...]

Niedługo potem odbyło się nasze ostatnie w marcu spotkanie w Auditorium Maximum, na którym było już tylko jakieś osiemset osób, a nie jak zwykle półtora tysiąca. [...] Ten wiec to nie było już to zwyczajowe protestowanie, apelowanie, formułowanie rezolucji [...], przestaliśmy „coś uważać”, zaczęliśmy czegoś żądać. Dobrze to pokazuje ewolucję polityczną. Oprócz wyliczanych krzywd i prześladowań – ktoś odczytał pierwszy nasz program działania na przyszłość, czy raczej pierwszą próbę programu.

Źródło: Blog Teresy Bochwic, <https://naszeblogi.pl/52891-marzec-1968> [dostęp 17.02.2022]

Polecenia do tekstu:

- I. Wypisz w punktach zarzuty stawiane ówczesnej prasie przez autorkę wspomnień.
- II. Na podstawie materiałów edukacyjnych uzupełnij tabelkę, wstawiając poprawne daty wymienionych przez Teresę Bochwic wydarzeń.

WYDARZENIE	DATA
Przemówienie Władysława Gomułki w Sali Kongresowej	
Pierwszy wiec na Politechnice Warszawskiej	
Strajk na Politechnice Warszawskiej, masowo wspierany przez mieszkańców Warszawy	
Ostatni wiec w Auditorium Maximum Uniwersytetu Warszawskiego	

- III. Wyjaśnij, jak rozumiesz zmianę w postawie studentów, o której wspomina autorka.

TEKST ŹRÓDŁOWY NR 3

Fragment wspomnień Ryszarda Weilera, studenta Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Lublinie, który przerwał naukę w Polsce i wyjechał do Izraela we wrześniu 1968 r.

Sam zdecydowałem, żeby wyjechać. Nikt mi specjalnie nie dokuczał. W podstawówce, owszem, zdarzało się, że ktoś krzyknął: Ty Żydzie, ale nie za często. I to nie było dla mnie coś traumatycznego. O tym, że jestem Żydem, przecież wiedziałem od zawsze. Nie tak, jak wielu, którzy o tym dowiadawali się dopiero przy okazji wydarzeń marcowych. [...]

Po Marcu [’68] w gazetach codziennie czytałem coś złego o kolegach z kolonii i obozów żydowskich. Padało w nich między innymi nazwisko profesora Baumana. Znałem go, jego dwie córki bliźniaczki były w mojej grupie na kolonii, byłem ich wychowawcą. Wiedziałem też, że Żydów zwalnia się z pracy. Niektórzy dowiadawali się o tym z telewizji. W Lublinie nagonka antysyjonistyczna przeszła – wydaje mi się – trochę bokiem. Nie było wielkich demonstracji studenckich i prawdopodobnie nie było Żydów na stanowiskach. Atakowano głównie Katolicki Uniwersytet Lubelski.

Postanowiliśmy z siostrą wyjechać. Oczywiście, do Izraela. Tam, gdzie jest rodzina.

Teraz koledzy pytają mnie nieraz, kiedy tutaj przyjeżdżam: Nie wróciłbyś do Polski? Odpowiedź jest „nie”. Ja nie mam wątpliwości, gdzie jest moje miejsce. Ono jest w Izraelu. Owszem, bardzo lubię przyjeżdżać do Polski, ale mieszkać tu nie chcę. Już nie.

Wyjechałem z Polski z bardzo prostego powodu. Byłem inny niż wszyscy. Nie dlatego, że byłem lepszy czy gorszy od moich polskich kolegów. Ale dlatego, że co innego miałem zapisane w metryce. [...]

Dostałem z milicji sławny dokument podróży. W dokumencie podróży był wyznaczony czas wyjazdu – prawie z dnia na dzień. Było w nim także napisane, że jest ważny na wszystkie kraje świata i że posiadacz tego dokumentu nie jest obywatelem polskim. [...]

Skrzynia z bagażem ważyła około 400 kg. Całą zawartość musiałem dokładnie opisać. Były w niej głównie książki, kilkadziesiąt książek. Wypisałem tytuły wszystkich. [...]

Poszedłem do swojej dawnej szkoły pożegnać się. Pani Jackowska, moja polonistka, miała łzy w oczach, prawdziwe, nie udawane. Życzyła mi wszystkiego dobrego.

Pożegnałem się z kolegami. To było 17 września 1968 roku. Do pamiętnika wpisał mi bardzo sympatyczne rzeczy, niektóre wierszowane. [...]

Koledzy odprowadzili mnie na dworzec, patrzyłem na nich, jak stoją na peronie, i byłem przekonany, że widzę ich wszystkich ostatni raz w życiu. Ani ja, ani nikt z nich przecież nie mógł przewidzieć, że Polska się zmieni. [...]

W Warszawie spotkali mnie koledzy z kolonii, już nie pamiętam którzy, pomogli mi zatargać się na Dworzec Gdański. Jechałem do Wiednia. [...] W Wiedniu czekali na nas przedstawiciele agencji żydowskiej Sochnut, opiekującej się emigrantami do Izraela. [...]

Ludzie z Sochnatu zrobili nam samochodem przejażdżkę po Wiedniu, pokazali zameczek pod Wiedniem i zawieźli wieczorem na lotnisko. Do Izraela przyleciałem na święta żydowskiego Nowego Roku.

Źródło: T. Torañska, *Jesteśmy. Rozstania ’68*, Warszawa 2008, s. 209–217.

Polecenia do tekstu:

- I. Na podstawie tekstu wypisz w punktach wszystkie formy prześladowania Żydów przez władze państwowe w 1968 r. opisane przez autora wspomnień.
- II. Przeczytaj jeszcze raz uważnie tekst i zastanów się, jakie emocje towarzyszyły Ryszardowi Weilerowi, gdy opisywał swoje doświadczenia związane z 1968 r. Zaznacz i podpisz długopisem w tekście odpowiednie fragmenty świadczące o dostrzeganych przez Ciebie emocjach.
- III. Poszukaj dodatkowych informacji na temat organizacji żydowskiej, która pomogła autorowi w podróży do Izraela, a następnie napisz krótką notatkę o jej działalności.
- IV. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej spróbuj wyjaśnić, o jakiej zmianie w Polsce mówi autor we fragmencie wspomnień: *Ani ja, ani nikt z nich przecież nie mógł przewidzieć, że Polska się zmieni.*

TEKST ŹRÓDŁOWY NR 4

Fragment *Słowa Episkopatu Polski* skierowanego 21 marca 1968 r. do wiernych Kościoła katolickiego w Polsce i odczytywanego w kolejnych tygodniach z kościelnych ambon.

W ostatnich tygodniach miały miejsce w wielu miastach Polski, zwłaszcza w ośrodkach uniwersyteckich, niepokojące i bolesne wydarzenia. Biskupi polscy pragną być wierni posłannictwu Kościoła w świecie współczesnym na swej ojczystej ziemi i dlatego czują się zobowiązani do zabierania głosu w tej sprawie.

[...] należy tworzyć podstawy prawdziwego pokoju pomiędzy ludźmi przez takie układanie stosunków społecznych, w których uszanowane zostaną zasadnicze uprawnienia osoby i społeczeństwa.

Uprawnienia te – to prawo do prawdy, do wolności, do sprawiedliwości i miłości.

Wszelkie sprawy, jakie dzielą ludzi w świecie dzisiejszym, powinny być rozwiązywane nie przy pomocy siły, ale na drodze wnikliwego dialogu. Tylko taka metoda może prowadzić do unikania dyskryminacji, a nade wszystko – do znajdowania prawdy i sprawiedliwości w stosunkach między ludźmi [...]. Stosowanie środków przemocy fizycznej nie prowadzi do prawdziwego rozwiązywania napięć pomiędzy ludźmi ani pomiędzy grupami społecznymi. Brutalne użycie siły uwłacza godności ludzkiej i zamiast służyć utrzymaniu pokoju, rozjątrza tylko bolesne rany.

[...] Równocześnie nasza myśl kieruje się do całego społeczeństwa, w szczególności zaś sposób do młodzieży pracującej i studiującej na tyłu uczelniach. Staramy się zrozumieć i odczuć źródła tego niepokoju, jaki was nurtuje i jaki zdaje się nurtować dziś młodzież całego świata. Jest to niepokój, którego korzenie sięgają najgłębszych spraw ludzkich: niepokój o sens ludzkiego istnienia, niepokój związany z dążeniem do prawdy i do wolności, jaka jest naturalnym prawem każdego człowieka w życiu osobistym. Jest to niepokój o przyszłość człowieka i świata. [...]

Źródło: *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, red. F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasiak, t. 2, cz. 1, dok. Nr 465 (Załącznik 1), Warszawa 2009, s. 738–739.

Polecenia do tekstu:

- I. Dokończ poniższe zdania:
 - a. Biskupi apelowali do władz o uszanowanie praw pojedynczych osób i całych społeczeństw do _____, _____, _____ i _____.
 - b. Słowo skierowane jest do _____, a w szczególności do _____.
- II. Zinterpretuj treść *Słowa Episkopatu Polski*, odpowiadając na poniższe pytania:
 - a. Jaki sposób rozwiązania bieżących problemów społecznych proponują polscy biskupi?
 - b. Dlaczego przemoc fizyczna nie prowadzi do uspokojenia nastrojów społecznych?
 - c. Jaki charakter ma list – pojednawczy czy konfrontacyjny?
- III. Część młodzieży akademickiej nie do końca była zadowolona ze stanowiska biskupów. Spróbuj wyjaśnić, jakie mogły być przyczyny takiej opinii niektórych studentów.

POLECAMY

Wybrana bibliografia i netografia

- ▶ Andrzejewski M., *Marzec 1968 w Trójmieście*, Warszawa–Gdańsk 2008
- ▶ Dziurok A., Gałęzowski M., Kamiński Ł., Musiał F., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, Warszawa 2014
- ▶ Eisler J., *Marzec 1968. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 1991
- ▶ Eisler J., „Polskie miesiące”, czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008
- ▶ Eisler J., *Polski Rok 1968*, Warszawa 2006
- ▶ *Marzec i po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski Ludowej*, red. P. Benken i T.P. Rutkowski, Szczecin–Warszawa 2019
- ▶ *Marzec '68 w Wielkopolsce*, red. S. Jankowiak, J. Miłosz, Poznań 2006
- ▶ *Marzec 1968 na Politechnice Gdańskiej oczami uczestników*, red. K. Konieczka, Gdańsk–Warszawa 2018
- ▶ *Marzec 1968 na Politechnice Gdańskiej w dokumentach*, wstęp i oprac. P. Abryszeński, D. Gucewicz, Gdańsk–Warszawa 2018
- ▶ *Marzec 1968. Trzydzieści lat później*, t. 1: *Referaty*, red. M. Kula, P. Osęka, M. Zaremba, Warszawa 1998.
- ▶ *Marzec 1968. Trzydzieści lat później*, t. 2: *Aneks źródłowy. Dzień po dniu w raportach SB oraz Wydziału Organizacyjnego KC PZPR*, oprac. M. Zaremba, Warszawa 1998.
- ▶ *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, t. 1: *Niepokorni*, red. F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasiak, Warszawa 2008
- ▶ *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, t. 2: *Kronika wydarzeń*, cz. 1, red. F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasiak, Warszawa 2009
- ▶ *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, t. 2: *Kronika wydarzeń*, cz. 2, red. F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasiak, Warszawa 2015
- ▶ *Oblicza Marca 1968*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2004
- ▶ Osęka P., *Marzec '68*, Kraków 2008
- ▶ Osęka P., *Syjonisci, inspiratorzy, wichrzyciele. Obraz wroga w propagandzie marca 1968*, Warszawa 1999
- ▶ *Rok 1968. Środek Peerelu*, wybór i oprac. A. Dębska, Warszawa 2008
- ▶ *Społeczność żydowska w PRL przed kampanią antysemitką lat 1967–1968 i po niej*, red. G. Berendt, Warszawa 2009
- ▶ Stola D., *Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967–1968*, Warszawa 2000

- ▶ Suleja W., *Dolnośląski Marzec '68. Anatomia protestu*, Warszawa 2006
- ▶ *Wokół Marca '68 na Dolnym Śląsku*, red. J. Hytrek-Hryciuk, W. Trębacz, Wrocław 2008
- ▶ *Z dala od centrum. Rok 1968 na Pomorzu Zachodnim*, red. R. Kościelny, Szczecin 2009

- ▶ <https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/>
- ▶ <https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/>
- ▶ <https://dzieje.pl/>
- ▶ <https://przystanekhistoria.pl/>

Wystawy elementarne

Do pobrania ze strony: edukacja.ipn.gov.pl (zakładka: wystawy)

- ▶ *Polskie Symbole Narodowe*
- ▶ *Kresy – Ziemia Wschodnie Rzeczypospolitej*
- ▶ *Polski wysiłek zbrojny w I wojnie światowej 1914–1918*
- ▶ *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*
- ▶ *Powstania śląskie 1919–1921*
- ▶ *Wojna z bolszewikami. Bitwa Warszawska 1920*
- ▶ *Traktat ryski 1921*
- ▶ *Zbrodnia nieukarana – łagry sowieckie*
- ▶ *Wojsko Polskie i jego tradycje 1918–1939*
- ▶ *„Operacja polska” NKWD 1937–1938*
- ▶ *Wrzesień 1939. Polska wobec niemieckiej i sowieckiej agresji*
- ▶ *Zbrodnia Katyńska 1940. Zagłada polskich elit*
- ▶ *Polscy robotnicy przymusowi w Niemczech 1939–1945*
- ▶ *Armia Krajowa*
- ▶ *Polacy w bitwie o Wielką Brytanię*
- ▶ *Cichociemni*
- ▶ *Powstanie warszawskie 1944. Bitwa o Polskę*

- ▶ *Polskie Państwo Podziemne*
- ▶ *Zbrodnie niemieckie i sowieckie na Polakach 1939–1945*
- ▶ *Niemieckie obozy zagłady*
- ▶ *Zagłada polskich elit*
- ▶ *Sąsiedzka krew. Ludobójstwo wołyńsko-galicyjskie 1943–1945*
- ▶ *Niemieckie obozy zagłady*
- ▶ *Zagłada Żydów europejskich*
- ▶ *Polacy ratujący Żydów w czasie II wojny światowej*
- ▶ *Żołnierze Wyklęci. Podziemie niepodległościowe 1944–1963*
- ▶ *Podziemie niepodległościowe na Kielecczyźnie po 1944 r.*
- ▶ *Poznański Czerwiec 1956*
- ▶ *Krzyż – symbol wiary i wolności. 60. rocznica obrony krzyża w Nowej Hucie*
- ▶ *Walka o duszę narodu. Wokół obchodów Milenium i Tysiąclecia 1956–1966/1967*
- ▶ *Marzec '68*
- ▶ *Bunt robotników. Grudzień '70 – luty '71*
- ▶ *Krok ku wolności. Protesty robotnicze w czerwcu 1976 r.*
- ▶ *Przełom. Sierpień 1980 i „Solidarność”*
- ▶ *Stan wojenny 1981–1983*
- ▶ *Koniec PRL – rok 1989*

Materiały edukacyjne do wystaw elementarnych IPN

Do pobrania ze strony: edukacja.ipn.gov.pl (zakładka: materiały edukacyjne)

- ▶ Powstanie wielkopolskie 1918–1919. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Powstania śląskie 1919–1921. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Wojna z bolszewikami. Bitwa Warszawska 1920. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ „Operacja polska” NKWD 1937–1938. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Zbrodnie nieukarana – łagry sowieckie. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Polskie Państwo Podziemne. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Zagłada Żydów europejskich. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Powstanie warszawskie 1944. Bitwa o Polskę. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Żołnierze Wyklęci. Podziemie niepodległościowe 1944–1963. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Krok ku wolności. Protesty robotnicze w czerwcu 1976 r. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej
- ▶ Stan wojenny 1981–1983. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej

Kontakt:

Oddziałowe Biuro
Edukacji Narodowej
w Warszawie

ul. Stawki 2
00-193 Warszawa
tel.(22) 860 70 68

adres do korespondencji:

pl. Krasińskich 2/4/6
00-207 Warszawa

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Warszawie

Warszawa 2022

